

TAMPEREEN
AMMATTIKORKEAKOULU

MATKUSTUSKIELTO PAKKOKEINONA ESITUTKINNAN AIKANA

Mia Muhonen

Opinnäytetyö
Lokakuu 2016
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

MUHONEN MIA:

Matkustuskielto pakkokeinona esitutkinnan aikana

Opinnäytetyö 63 sivua
Lokakuu 2016

Matkustuskielto on vangitsemista lievempi rikosprosessuaalinen vapautteen kohdistuva pakkokeino. Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon pakkokeinolaissa määritellyin edellytyksin. Esitutkinnan aikana matkustuskiellon määrittämisestä päättää joko pidättämiseen oikeutettu virkamies ja tuomioistuimien. Matkustuskiellon sisältöä voidaan muuttuneiden olosuhteiden vuoksi perustellusta syystä muuttaa ja se on kumottava heti, ellei sille ole enää edellytyksiä.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, mitä matkustuskielto tarkoittaa vangitsemisen vaihtoehtona esitutkinnan aikana sekä mitä mahdollisia ongelmia ja kehittämistarpeita siihen liittyy. Työssä tehtiin selkoa siitä, millaisia pakkokeinoja Suomen lainsäädäntö tuntee ja miten niillä voidaan mahdollisesti rajoittaa henkilön vapautta tarpeen vaatiessa. Työssä perehdyttiin matkustuskieltoa koskevaan lainsäädäntöön sekä pureuduttiin vuoden 2014 esitutkinta- ja pakkokeinolain lakimuutoksen syntyprosessiin. Opinnäytetyössä selvitettiin, millaisia kustannustehokkuuteen liittyviä ongelmia matkustuskieltoon ja tutkintavankeuteen liittyy sekä miten tehostetuilla vangitsemisen vaihtoehdoilla tilannetta voitaisiin parantaa. Voimassaoleviin matkustuskieltosäädöksiin suhtaudutaan yleisesti kriittisesti. Parannusehdotuksena esiin nousi Euroopassa käytössä olevat matkustuskiellon tehostamisen eri muodot, joihin työssä perehdyttiin tutustumalla voimassaolevaan eurooppalaiseen pakkokeinolainsäädäntöön. Työssä syvennyttiin myös Suomessa parhaillaan lausuntokierroksilla olevaan matkustuskieltoa koskevaan lakialoitteeseen. Tullessaan voimaan se mahdollistaisi huomattavia muutoksia uudenlaisten matkustuskieltöjen asettamisen muodossa. Opinnäytetyössä keskityttiin pakkokeinoista ainoastaan matkustuskieltoon esitutkinnan aikana, joten muut pakkokeinot rajattiin työn ulkopuolelle tiivistettyä esittelyä lukuun ottamatta. Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda kattava kokonaiskuva niin aiheesta kiinnostuneille lukijoille kuin käräjätuomareille, kärjäsihteereille ja poliisillekin.

Tämä opinnäytetyö oli pääasiassa lainopillinen tutkimus. Työtä varten toteutettiin asiantuntijahaastatteluita niillä tahoilla, jotka työskentelevät matkustuskieltoasioiden parissa. Käytännölläisyyttä työhön toi myös kirjoittajan oma työkokemus kärjäsihteerinä Pirkanmaan käräjäoikeuden pakkokeino-osastolla. Tämän opinnäytetyön hankkeistamisso-
pimus on tehty Pirkanmaan käräjäoikeuden kanssa.

Asiasanat: matkustuskielto, pakkokeino, vangitseminen, esitutkinta

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
Option of Legal Expertise

MUHONEN MIA:

Travel Ban as a Coercive Measure during Preliminary Investigation

Bachelor's thesis 63 pages

October 2016

A travel ban is a third-degree coercive measure in criminal procedure that restricts the suspect's freedom. The travel ban can be imposed, instead of imprisonment, if the suspect is under suspicion for liable reasons. These conditions are defined in the Coercive Measures Act. Either a public servant with the right to take into custody or the court of law can enjoin the travel ban during preliminary investigation. The content of a travel ban can be changed for justifiable reasons and it has to be abolished immediately if there are no conditions for it anymore.

The purpose of this thesis was to find out what a travel ban means as an alternative to imprisonment during preliminary investigation and what kind of problems and improvement needs there are related to the issue. This thesis described what kind of coercive measures there are, how they are legislated and how they could restrict someone's freedom when necessary. The thesis studied what kinds of cost-efficiency problems might appear with travel bans and pretrial detentions, and how the situation could be eased. The valid statutes of the travel ban were regarded critically. An improvement suggestion was to permit different forms of a travel ban, which have already increased cost-efficiency in European countries. The thesis studied the amendment of the Coercive Measures Act of 2014 and also took a deep look in the preparation of the amendment process. The thesis discussed the success of the amendment and also oriented itself to the existing legislation on coercions in Europe. A new initiative is pending, which could, when actualized, bring some remarkable changes with new methods to enjoin travel bans instead of imprisonment. Other coercive measures than a travel ban were mainly excluded from this thesis. The objective was to create a comprehensive picture, not only for all the interested readers but for district court judges, district court secretaries and police forces as well.

The research method in this thesis was mainly juridical. The author mainly utilized the existing Finnish legislation and the knowledge that she has gained through her experience as a district court secretary. Some versatile specialists were interviewed as a background study. The thesis was commissioned by the district court of Pirkanmaa.

Key words: travel ban, coercive measure, imprisonment, preliminary investigation

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	7
1.1	Työn taustaa.....	7
1.2	Työn tavoite ja tarkoitus	9
1.3	Työn rakenne	10
2	PAKKOKEINOJEN JAOTTELU	12
2.1	Rikosprosessuaaliset pakkokeinot	12
2.2	Rikosprosessuaaliset vapautteen kohdistuvat pakkokeinot	14
3	ESITUTKINTA.....	16
3.1	Esitutkinta menettelynä.....	16
3.2	Pidättämisen edellytykset	17
3.3	Vangitsemisen edellytykset	18
4	MATKUSTUSKIELTO MENETTELYNÄ	19
4.1	Matkustuskiellon yleiset edellytykset	19
4.2	Matkustuskiellon erityiset edellytykset	20
4.3	Matkustuskiellon ja matkustuskieltopäätöksen sisältö	24
4.4	Passin myöntämiskielto ja poikkeuslupa	25
4.5	Matkustuskiellosta päättävä viranomainen	26
4.6	Matkustuskiellon muuttaminen, kumoaminen ja voimassaolo.....	28
4.7	Matkustuskiellon rikkomisen seuraamukset.....	29
4.8	Matkustuskieltoasian tuomioistuinkäsittely ja muutoksenhaku	30
5	MATKUSTUSKIELTOA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUS VUONNA 2014.....	31
5.1	Tutkintavankeustyöryhmän välimietintö (OM 2003:14) 10.6.2003	31
5.2	Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (HE 222/2010 vp.) 29.10.2010.....	32
5.3	Lakivaliokunnan mietintö esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (44/2010 vp.) 10.3.2011	36
5.4	Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi 2011 (EV 374/2010 vp.) 15.3.2011	37
5.5	Oikeusasiamiehen esitys matkustuskieltoa koskevan sääntelyn täsmentämiseksi (3512/4/11) 31.12.2012	37
6	MATKUSTUSKIELTOA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN TOIMIVUUDEN ASiantuntija-Arviointi.....	39
6.1	Käräjätuomarit	39
6.2	Sisä-Suomen poliisilaitos.....	41
6.3	Keskusrikospoliisi.....	42
6.4	Kylmäkosken vankila	43

6.5 Eduskunnan oikeusasiamies	44
7 KOHTI EUROOPPALAISTA LAINSÄÄDÄNTÖÄ.....	46
7.1 Matkustuskiellon tehostetut muodot Euroopassa	46
7.1.1 Ruotsi	48
7.1.2 Norja.....	48
7.1.3 Tanska	49
7.1.4 Viro	49
7.1.5 Belgia	50
7.1.6 Saksa	50
7.2 Suomessa meneillään oleva matkustuskieltoa koskeva lainvalmistelu ...	51
8 POHDINTA.....	55
LÄHTEET.....	61

ERITYISSANASTO

CPT	Euroopan neuvoston kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun vastainen komitea
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus 4.11.1950, (SopS 18-19/1990)
EOAE	Eduskunnan oikeusasiamiehen esitys
ETL	Esitutkintalaki 22.7.2011/805
EV	Eduskunnan vastaus
HaVL	Hallintovaliokunnan lausunto
HE	Hallituksen esitys
KP-sopimus	YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus 8/1976
KRITS	Kriminaalihuollon tukisäätiö
L 667/2016	Laki pakkokeinolain 5 luvun 2 ja 3 §:n muuttamisesta 25.8.2016/667
LaVL	Lakivaliokunnan lausunto
LaVM	Lakivaliokunnan välimietintö
OK	Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
OM	Oikeusministeriö
PKL	Pakkokeinolaki: aikaisempi 30.4.1987/450, voimassa oleva 22.7.2011/806
PL	Perustuslaki 11.6.1999/731
ROL	Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 11.7.1997/689
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Työn taustaa

Suomen perustuslaissa (11.6.1999/731) säädetään maamme valtiojärjestyksen keskeisistä peruseriaaateista. Valtiojärjestys perustuu Suomessa kansan valtaan ja oikeusvaltioperiaatteelle. Julkisen vallan tulee perustua lakiin. Kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia (PL 2.3). Viranomaisten toimivaltuuksien tulee perustua eduskuntalain säännöksiin erityisesti kohdistuessaan yksityisiin oikeussubjekteihin. Se, että julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia, ei viittaa pelkästään eduskuntalakeihin, vaan kaikkiin velvoittaviin oikeuslähteisiin. Virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta.¹ Perusoikeudet koskevat kaikkia Suomen oikeudenkäyttöpiirissä olevia ihmisiä.² Muutamit säädökset on kirjoitettu ehdottomiksi, absoluuttisiksi kieltosäännöksiksi. Sellainen on muun muassa perustuslain 7 pykälän 2 momentin säännös, jossa kielletään kuolemanrangaistus, kiduttaminen ja ihmisarvoa loukkaava kohtelu (PL 7,2).³

Vankeja koskeva oikeudellinen sääntely ei lepää ainoastaan kansallisen oikeusnormiston varassa – Suomea sitovat myös kansainväliset sopimukset. Yhdistyneet kansakunnat hyväksyi vuonna 1966 kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 7-8/1976) ja Euroopan neuvoston yleissopimuksen ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi eli Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS), joka ratifioitiin Suomessa vuonna 1990 (SopS 18-19/1990). Myös YK:n yleiskokouksen vuonna 1984 hyväksymä kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen tai alentavan kohtelun vastainen yleissopimus (SopS 59-60/1989) on voimassa Suomessa. Tämä yleissopimus velvoittaa kunnioittamaan vapautensa menettäneiden synnynnäistä ihmisarvoa ja kohtelemaan heitä inhimillisesti.⁴

Sekä YK:n että Euroopan neuvoston piirissä on valmisteltu useita vapautensa menettäneen kohtelua koskevia kansainvälisiä suosituksia. Merkittävimmät näistä ovat YK:n talous- ja sosiaalineuvoston vankeinhoidon vähimmäissäännöt, jotka on hyväksytty vuonna

¹ Fredman, Helminen, Kanerva, Tolvanen & Viitanen 2014, 47

² Fredman ym. 2014, 48

³ Fredman ym. 2014, 59

⁴ Hartoneva, Mohell, Pajujoja & Vartia 2015, 101

1957 ja Euroopan neuvoston ministerikomitean Euroopan vankilasäännöt, jotka on hyväksytty vuonna 2006 (R(2006)2). Uudet vastaavat vähimmäissäännöt (Mandela-rules) ovat valmisteilla ja ne on jo hyväksytty toukokuussa 2015 YK:n kriminaalipoliittisen toimikunnan kokouksessa. Näiden vähimmäissääntöjen perimmäinen tarkoitus ja oikeutus on yhteiskunnan suojeleminen rikollisuutta vastaan, mutta ne tähtäävät omalta osaltaan tukemaan rikosten uusimiskiirteen katkaisemista ja rikoksen tekijän ohjaamista kohti lainkuuliaista elämää.⁵

Oikeusvaltiossa yksilön perusoikeuksiin kajoamiselle tulee olla edellytykset ja toteutusmenettelyt tarkoin määriteltynä voimassaolevassa laissa. Tällainen laki on pakkokeinolaki (22.7.2011/806), jossa säännellään rikosprosessuaalisista pakkokeinoista. Kyseisten pakkokeinojen käyttö, tarvittaessa jopa fyysiseen pakkokeinoon huipentuvana, edellyttää virkavastuuta, virkakoneiston voimaa ja viranomaisten ammattitaitoa.⁶

Esitutkintalain (22.7.2011/805) mukaan esitutkinnassa on kyse syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin valmistelusta. Asia on esitutkintalain mukaan valmisteltava esitutkinnassa siten, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen voidaan suorittaa asianmukaisesti.⁷ Rikoksen selvittämisen intressi katsotaan yhteiskunnan kannalta niin tärkeäksi, että jokainen, jolta on syytä olettaa saatavan selvitystä tapahtuneeksi epäillystä rikoksesta, on velvollinen antamaan tarvittavia tietoja ja muuten edistämään tutkintaa laissa säädetyin tavoin (ETL 6:1). Rikokseen syyllistynyt ei kuitenkaan ole velvollinen myötävaikuttamaan oman rikoksensa ilmituloon tai selvittämiseen (itsekriminoinnin kielto). Viranomaisilla on esitutkinnan edistämiseksi ja turvaamiseksi valta kohdistaa erityisesti rikoksesta epäiltyyn hänen oikeuksiaan rajoittavia toimenpiteitä, ankariakin pakkokeinoja.⁸

Aihe tälle opinnäytetyölle kumpusi kirjoittajan omassa työssä Pirkanmaan käräjäoikeuden pakkokeinosihteerinä keväällä 2016. Käytännön työssään kirjoittaja törmäsi istunnoissa siihen, miten ”mahdottomalta yhtälöltä” matkustuskielto vaikutti vangitsemisen vaihtoehtona esitutkinnan aikana. Laki näytti säättäneen matkustuskiellon käyttämisen lähes mahdottomaksi, niin hyvä vaihtoehto kuin se olisikin vangitsemiselle. Dilemma-tila

⁵ Hartoneva ym. 2015, 102

⁶ Havansi 2007, 124-125

⁷ Fredman ym. 2014, 88

⁸ Fredman ym. 2014, 88

korostui siinä, että edellisen pakkokeinolakimuutoksen yhteydessä voimaan tullut matkustuskiellon suosimisvelvoite pääsi toteutumaan vain harvoin, sillä edellytykset vangitsemiselle ja matkustuskiellolle vaikuttivat sulkevan toisensa pois. Erityistä hämmennystä aiheutti vaikeuttamisvaara erityisenä edellytyksenä matkustuskiellolle – matkustuskiellon määräämisen mahdollisuudet tuntuivat kariutuvan viimeistään siihen.

Matkustuskieltojen määrissä ei ollut havaittu merkittäviä muutoksia Oulussakaan aieman lakimuutoksen jälkeen, mikä voitiin todeta Oulun ammattikorkeakoulussa toteutusta Tiia-Maria Lanterin matkustuskieltoa koskevasta opinnäytetyöstä. Oulussa matkustuskieltojen määrä oli ollut vajaa kolmannes tutkintavankeuksien määrästä vuonna 2014, mutta lakiuudistuksen myötä matkustuskieltojen määrässä tutkintavankeuksiin verrattuna oli ollut havaittavissa vain pientä kasvua.⁹ Tätä vyyhteä kirjoittaja lähti purkamaan pala palalta käyttäen taustakartoitukseen myös laajaa asiantuntijaverkostoaan.

Tässä opinnäytetyössä keskityttiin tutkimaan matkustuskieltoa pakkokeinona vangitsemisen vaihtoehtona ainoastaan *esitutkintavaiheessa*. Epäilty voidaan määrätä matkustuskieltoon missä tahansa tutkintavankeuden vaiheessa, myös silloin kun esitutkinta on valmistunut ja asia on siirtynyt syyttäjälle. Näin ollen syyttäjätaho rajattiin kokonaisuudessaan tarkastelun ulkopuolelle.

1.2 Työn tavoite ja tarkoitus

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä matkustuskielto tarkoittaa vangitsemisen vaihtoehtona esitutkinnan aikana sekä mitä mahdollisia ongelmia ja kehittämistarpeita siihen liittyy. Työssä tehdään selkoa siitä, millaisia pakkokeinoja Suomen lainsäädäntö tuntee ja miten niillä voidaan mahdollisesti rajoittaa henkilön vapautta tarpeen vaatiessa. Työssä perehdytään matkustuskieltoa koskevaan lainsäädäntöön sekä pureudutaan vuoden 2014 esitutkinta- ja pakkokeinolain lakimuutoksen syntyprosessiin. Opinnäytetyössä selvitetään, millaisia kustannustehokkuuteen liittyviä ongelmia matkustuskieltoon ja tutkintavankeuteen liittyy sekä miten tehostetuilla vangitsemisen vaihtoehdoilla tilannetta voitaisiin parantaa. Työssä perehdytään myös voimassaolevaan euroop-

⁹ Lanteri 2014, 1

palaiseen pakkokeinolainsäädäntöön ja tutustutaan Suomessa parhaillaan lausuntokieroksilla olevaan matkustuskieltoa koskevaan lakialoitteeseen. Tullessaan voimaan se mahdollistaisi huomattavia muutoksia uudenlaisten matkustuskieltojen asettamisen muodossa. Opinnäytetyössä keskitytään pakkokeinoista ainoastaan matkustuskieltoon esituskinnan aikana, joten muut pakkokeinot rajataan työn ulkopuolelle tiivistettyä esittelyä lukuun ottamatta. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda kattava kokonaiskuva niin aiheesta kiinnostuneille lukijoille kuin käräjätuomareille, kärjäsihteereille ja poliisillekin.

Tämä opinnäytetyö on pääasiassa lainopillinen tutkimus ja pohjautuu suureksi osaksi voimassa olevaan Suomen lainsäädäntöön. Työtä varten on toteutettu asiantuntijahaastatteluita niillä tahoilla, joilla työskennellään matkustuskieltoasioiden parissa. Käytännölläheisyyttä työhön tuo myös kirjoittajan oma työkokemus kärjäsihteerinä Pirkanmaan kärjäoikeuden pakkokeino-osastolla. Tämän opinnäytetyön hankkeistamissopimus on tehty Pirkanmaan kärjäoikeuden kanssa.

1.3 Työn rakenne

Tässä opinnäytetyössä selvennetään aluksi, millaisia pakkokeinoja Suomessa lähtökohteisesti on, miten niitä säädellään ja kuinka ne voidaan luokitella käyttötapojensa perusteella. Aihepiiriin liittyvä termistö esitellään selvyuden vuoksi ennen kuin aiheesta mennään syvemmälle. Tämä opinnäytetyö käsittelee nimenomaisesti matkustuskieltoa pakkokeinona, vain esitutkinnan aikana käytettynä. Näin ollen muut pakkokeinot sekä syytätäjätaho rajataan kokonaan työn ulkopuolelle. Työssä siirrytään luontevasti syvemmälle matkustuskieltoon luvussa 4, jossa tutustutaan matkustuskieltoon tarkemmin menettelynä ja esitellään muun muassa viranomaistahot, jotka ovat tekemisissä matkustuskieltoasioiden kanssa sekä matkustuskiellon erityispiirteet.

Luvussa 5 käydään läpi viimeisintä esitutkinta- ja pakkokeinolakimuutoksen syntyprosessia syventymällä lain esitöihin, mikä auttaa hahmottamaan oikeuden kokonaiskuva. Opinnäytetyöhön on upotettu asiantuntijoiden lausuntoja myös kontekstissaan, mutta tätä opinnäytetyötä varten toteutetuille asiantuntijahaastatteluille on annettu oma sijansa luvussa 6, jossa asiantuntijat saavat esittää omakohtaiset näkemyksensä matkustuskiellosta vankalla käytännön otteella.

Luvussa 7 sivutaan lausuntokierroksilla olevaa matkustuskieltoa koskevaa lakialoitetta ja tutustutaan eurooppalaiseen matkustuskieltolainsäädäntöön. Lopuksi luvun 8 pohdintaosiossa tehdään yhteenvetoa kertyneistä tutkimustuloksista, perehdytään vallitsevaan vankeinhoidon tilaan Suomessa sekä esitetään parannusehdotuksia, joilla matkustuskielosta saataisiin nykyistä tehokkaampi ja uskottavampi sekä yhteiskunnan kannalta kustannustehokkaampi vaihtoehto vangitsemiselle.

2 PAKKOKEINOJEN JAOTTELU

Pakkokeinolaissa säännellään rikosprosessuaalisia pakkokeinoja. Pakkokeinoja on kuitenkin käytössä muissakin prosessimuodoissa. Riippuen siitä, minkä prosessilajin yhteydessä pakkokeinoja käytetään, voidaan ne jaotella kolmeen pääryhmään – siviiliprosessuaalisiin, hallintoprosessuaalisiin eli hallinto-oikeudellisiin ja rikosprosessuaalisiin pakkokeinoihin.¹⁰ Tässä opinnäytetyössä pureudutaan ainoastaan matkustuskieltoon rikosoikeudellisena vapautta rajoittavana pakkokeinona. Siviili- ja hallintoprosessuaaliset pakkokeinot rajataan työn ulkopuolelle kokonaisuudessaan.

2.1 Rikosprosessuaaliset pakkokeinot

Rikosprosessuaaliset pakkokeinot ovat toimenpiteitä, joilla puututaan lailla, usein perustuslain tasoisilla säännöksillä, yksilön suojattuihin oikeushyviin rikosprosessin häiriöttömän kulun turvaamiseksi ja aineellisesti oikeaan tulokseen saattamiseksi. Nämä toimenpiteet sisältävät raskainta mahdollista pakkovallan käyttöä yksilöä kohtaan. Kyseessä on sellainen julkisen vallan käyttö, jollainen voidaan uskoa vain viranomaiselle. Pakkokeinon käyttäjänä tulee olla tietty yksilöitävissä oleva virkavastuulla toimiva henkilö eli virkamies.¹¹

Rikosprosessuaalisten pakkokeinojen tärkeimmät tunnuspiirteet ovat seuraavat:

- 1) Pakkokeinoilla puututaan yksilön lailla suojattuihin oikeushyviin. Tämän toteutumiseksi voidaan käyttää myös välitöntä fyysistä pakkoa.
- 2) Pakkokeinojen käyttäminen edellyttää rikosta tai epäiltyä rikosta.
- 3) Pakkokeinon käyttöön ryhdytään rikosprosessuaalisessa tarkoituksessa. Tarkoituksena voi olla:
 - rikosprosessin häiriöttömän kulun turvaaminen estämällä rikoksesta epäillyn, syytetyn tai tuomitun pakeneminen
 - ottaa talteen ja varmistaa todisteita kyseessä olevasta rikoksesta

¹⁰ Fredman ym. 2014, 728

¹¹ Fredman ym. 2014, 721

- varmistaa rikoksella loukatun oikeustilan palauttaminen ennalleen (restituutio) tai rikokseen perustuvan vahingonkorvausvaateen täytäntöönpano (reparaatio)
- varmistaa rikoksen tuottaman hyödyn poisottaminen ja muiden menettämisseuraamusta (konfiskaatiota) koskevien vaateiden täytäntöönpano
- estää rikollisen toiminnan jatkaminen.¹²

Pakkokeinolaissa rikosprosessuaaliset pakkokeinot on jaoteltu ensisijaisesti sen oikeushyvän perusteella, johon pakkokeinoja käyttämällä puututaan. Toissijaisesti ne on jaoteltu toimenpiteen ominaispiirteiden perusteella, jolla oikeushyvään puuttuminen toteutetaan pakkokeinoja käyttämällä. Tässä opinnäytetyössä käytettiin pohjana pakkokeinolaissa noudatettua pakkokeinojen jaottelua ja käsittelyjärjestystä. Seuraavan jaottelun merkitys on lähinnä vain säännösten systematisoinnissa. Tässä opinnäytetyössä rikosprosessuaaliset pakkokeinot jaoteltiin kolmeen pääryhmään seuraavasti:

1. Vapauteen kohdistuvat pakkokeinot:

- kiinniottaminen
- nouto eli tuominen
- pidättäminen
- vangitseminen
- matkustuskielto (kohdistuu liikkumisvapauteen).

2. Muihin oikeushyviin kohdistuvat avoimet pakkokeinot:

- vakuustakavarikko
- takavarikoiminen ja asiakirjan jäljentäminen
- tutkimuspaikan tai -kohteen eristäminen
- paikkaan kohdistuva etsintä
- henkilöön kohdistuva etsintä.

¹² Fredman ym. 2014, 721

3. Salaiset pakkokeinot:

1. Telepakkokeinot

- telekuuntelu
- tietojen hankkiminen telekuuntelun sijasta
- televalvonta
- sijaintitietojen hankkiminen epäillyn ja tuomitun tavoittamiseksi
- tukiasematietojen hankkiminen

2. Tarkkailutyypiset keinot

- suunnitelmallinen tarkkailu
- peitelty tiedonhankinta
- tekninen tarkkailu (tekninen kuuntelu, asuntokuuntelu, tekninen katselu, tekninen seuranta ja tekninen laitetarkkailu)
- telesoitteen tai telepätelaitteen yksilöintitietojen hankkiminen

3. Erityiset salaiset pakkokeinot

- peitetoiminta
- valeosto
- tietolähteen ohjattu käyttö
- valvottu läpilasku.¹³

2.2 Rikosprosessuaaliset vapautteen kohdistuvat pakkokeinot

Rikosprosessuaalisessa lainsäädännössä vapautteen kohdistuvat pakkokeinot jaotellaan viiteen eri lajiin – kiinniottaminen, nouto, pidättäminen, vangitseminen ja *matkustuskielto*. Kiinniottaminen ja nouto ovat lyhytkestoisia (enintään 24 tuntia) vapauden rajoituksia. Pidättäminen saa olla kestoaltaan enintään neljä päivää. Vangitseminen voi kestää tilanteesta riippuen viikkoja, joskus jopa kuukausia. Näissä tapauksissa pidättämiseen oikeutettu virkamies ottaa pakkokeinon kohteena olevan henkilön huostaan ja hänet yleensä sijoitetaan viranomaisen toimitiloissa vapaudenmenetyksen kohteena oleville tarkoitettuun säilytysuojaan. Vangitun henkilön eli tutkintavangin myöhemmästä sijoittelusta päättävä taho on Rikosseuraamuslaitos. Matkustuskielto on pidättämisen ja vangitsemisen sijasta käytettävä lievempi liikkumisvapautta rajoittava pakkokeino. Matkustuskiel-

¹³ Fredman ym. 2014, 731

toon määrätty henkilö on vapaana, mutta hänen liikkumistaan rajoitetaan ja hänelle voidaan määrätä muitakin toimintaa rajoittavia velvoitteita, kuten esimerkiksi ilmoittautumisvelvollisuus.¹⁴ Matkustuskieltoon, joka on tämän opinnäytetyön pääaihe, palataan syvällisemmin jäljempänä luvussa 4.

¹⁴ Fredman ym. 2014, 795

3 ESITUTKINTA

Koska tämä opinnäytetyö keskittyi matkustuskieltoon nimenomaan esitutkinnan aikana, esitellään seuraavissa kappaleissa selvyuden vuoksi käsitteet esitutkinta, pidättäminen ja vangitseminen pääpiirteissään.

3.1 Esitutkinta menettelynä

Kuten aiemmin jo todettiin, esitutkintalain mukaan esitutkinnassa on kyse syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin valmistelusta. Asia on valmisteltava esitutkinnassa niin, että syyteharkinta ja asianosaisten etujen valvominen toteutuvat, ja että todistelu voidaan pääkäsittelyssä ottaa vastaan yhdellä kertaa tai että asia voidaan ratkaista kirjallisessa menettelyssä (ETL 1:2).

Esitutkintalain mukaan esitutkinnassa selvitetään:

- 1) asian laadun edellyttämällä tavalla epäilty rikos, sen teko-olosuhteet, sillä aiheutettu vahinko ja siitä saatu hyöty, asianosaiset sekä muut syyteharkintaa ja rikoksen johdosta määrättävää seuraamusta varten tarvittavat seikat
- 2) mahdollisuudet rikoksella saadun omaisuuden palauttamiseksi ja rikoksen johdosta tuomittavan menettämisseuraamuksen tai asianomistajalle tulevan vahingonkorvauksen täytäntöön panemiseksi
- 3) asianomistajan yksityisoikeudellinen vaatimus, jos hän oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (11.7.1997/689) nojalla on pyytänyt syyttäjää ajamaan hänen vaatimustaan ¹⁵
- 4) suostuuko asianomistaja ja aikooko rikoksesta epäilty suostua asian käsittelemiseen käräjäoikeudessa kirjallisessa menettelyssä. (ROL 5a luku)

¹⁵Asianomistajan pyynnöstä syyttäjän on vireille panemansa syyteasian yhteydessä ajettava rikokseen perustuvaa asianomistajan yksityisoikeudellista vaatimusta rikosasian vastaajaa vastaan, jos se voi tapahtua ilman olennaista haittaa eikä vaatimus ole ilmeisen perusteeton. Asianomistajan on esitettävä pyyntö esitutkinnassa tai syyttäjälle. Samalla hänen on ilmoitettava seikat, joihin vaatimus perustuu. ROL 3:9

Esitutkintaviranomaisia ovat poliisin lisäksi rajavartio-, tulli- ja sotilasviranomaiset (ETL 2:1).¹⁶ Esitutkintaviranomaisten lisäksi esitutkintaan osallistuu syyttäjä (ETL 2:1). Esitutkintaa johtaa tutkinnanjohtaja, jona toimii pakkokeinolaissa tarkoitettu pidättämiseen oikeutettu virkamies (PKL 2:9). Poliisin toimittamassa esitutkinnassa saa rikosylikonstaapeli tai ylikonstaapeli toimia tutkinnanjohtajana perustellusta syystä ja muun viranomaisen toimittamassa esitutkinnassa virkamies, jonka oikeudesta toimia tutkinnanjohtajana säädetään laissa erikseen (ETL 2:2).

3.2 Pidättämisen edellytykset

Henkilö, jota epäillään todennäköisin syin rikoksesta, saadaan pidättää jos:

- 1) rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta
- 2) rikoksesta on säädetty lievempi rangaistus kuin kaksi vuotta vankeutta, mutta siitä säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän:
 - a) lähtee pakoon tai muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa
 - b) vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa taikka vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa
 - c) jatkaa rikollista toimintaa
- 3) hän on tuntematon ja kieltäytyy ilmoittamasta nimeään tai osoitettaan tai antaa siitä ilmeisesti virheellisen tiedon
- 4) hänellä ei ole vakinaista asuntoa Suomessa ja on todennäköistä, että hän poistumalla maasta karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa. (PKL 2:5.1)

Mikäli ainoastaan syytä epäillä -kynnys ylittyy, epäily saadaan pidättää rikoksesta, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos pidättämiseen on muuten edellä esitetyt

¹⁶ Rajavartio-, tulli- ja sotilasviranomaiset ovat toimivaltaisia esitutkintaviranomaisia siten, kuin niiden esitutkintatoimivallasta säädetään rajavartiolaissa (15.7.2005/578), rikostorjunnasta Tullissa annetussa laissa (22.5.2015/629) ja sotilaskurinpidosta ja rikostorjunnasta puolustusvoimissa annetussa laissa (28.3.2014/255). Näiden säädösten nojalla esitutkintatehtävissä noudatetaan esitutkintalaissa, pakkokeinolaissa ja muussa esitutkintaviranomaisen tehtäviä koskevassa laissa säädettyjä periaatteita.

edellytykset ja epäilyn pidättäminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa pidättää (PKL 2:5.2).

3.3 Vangitsemisen edellytykset

Tuomioistuin saa määrätä rikoksesta todennäköisin syin epäilyn vangittavaksi edellä kappaleessa 3.1.1. esitetyn edellytyksin vangitsemisvaatimuksen esittämiseen oikeutetun virkamiehen vaatimuksesta. Kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, hänet saadaan vangita, vaikka epäilyyn ei ole todennäköisiä syitä, jos vangitsemiselle on muuten aiemmin esitetyt edellytykset ja vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Jos epäilty on vangittu syytä epäillä -perustein, on häntä koskeva vangitsemisasiä käsiteltävä tuomioistuimessa uudelleen siten kuin pakkokeinolain 3 luvun 11 §:ssä säädetään.¹⁷ Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa vangita (PKL 2:11).

¹⁷ Tuomioistuimen on otettava vangitsemisasiä omasta aloitteestaan uudelleen käsiteltäväksi viipymättä ja viimeistään viikon kuluttua vangitsemispäätöksestä. Jollei vangitsemiselle ole enää aiemmin esitettyjä edellytyksiä, vangittu on määrättävä päästettäväksi heti vapaaksi.

4 MATKUSTUSKIELTO MENETTELYNÄ

Pakkokeinolain 1 luvun 2 §:n mukaan pakkokeinoja tulee käyttää suhteellisuusperiaatteen mukaisesti. Pakkokeinojen käyttäminen sallittua ainoastaan silloin, kun niiden käyttöä voidaan pitää puolustettavana ottaen huomioon tutkittavana olevan rikoksen törkeys, rikoksen selvittämisen tärkeys sekä rikoksesta epäillylle tai muille pakkokeinon käytöstä aiheutuva oikeuksien loukkaaminen ja muut asiaan vaikuttavat seikat (PKL 1:2). Pakkokeinoja tulee käyttää vähimmän haitan periaatteen mukaisesti, jolloin kenenkään oikeuksiin ei saa puuttua enempää eikä pidempään kuin on välttämätöntä pakkokeinojen käytämisen tarkoituksen saavuttamiseksi. Pakkokeinon käytöllä ei saa aiheuttaa kenellekään tarpeettomasti vahinkoa tai haittaa. (PKL 1:3) Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa määrätä matkustuskieltoon (PKL 1:3.4).

4.1 Matkustuskiellon yleiset edellytykset

Matkustuskiellon yleinen edellytys on, että rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta (PKL 5:1.1). Matkustuskieltoon määrättäessä yleisten edellytysten lisäksi arvioitavaksi tulevat ns. erityiset edellytykset, jotka esitellään tarkemmin seuraavassa kappaleessa. Mikäli rikoksen vakavuus huomioon ottaen rikoksesta ei ole säädetty lievempää rangaistusta kuin kaksi vuotta vankeutta, on Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisukäytännön mukaan kyse usein ns. ylitörkeästä rikoksesta, jolloin matkustuskielto ei tule ylipäänsä kyseeseen eikä erityisiä edellytyksiä ole tarvetta tarkastella lainkaan.¹⁸ Tässä opinnäytetyössä lähdemateriaalina käytettiin Pirkanmaan käräjäoikeuden salassa pidettäviä diaaritietoja tutkimusluvan mukaisesti. Näin olleen kyseisiä tietoja ei voitu yksilöidä. Jatkossa tällaisiin tietoihin tullaan viittamaan kuten edellisessä alaviitteessä.

¹⁸ SAKARI, tuomioistuimien rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä

4.2 Matkustuskiellon erityiset edellytykset

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän lähtee pakoon tai muuten karttaa esitutkintaa, oikeudenkäyntiä tai rangaistuksen täytäntöönpanoa (PKL 5:1). Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisukäytännön mukaan *karttamisvaara* on usein olemassa silloin, kun vangittavana tai matkustuskieltoon esitettävänä on ulkomaalainen henkilö tai kun epäillyllä ei ole vakituista asuin-osoitetta Suomessa. Kuitenkaan se, että kyseessä on ulkomaalainen henkilö, ei voi olla ainoa näyttö karttamisvaarasta.¹⁹ Eurooppalaisen valvontamääräystä koskevan puitepäätöksen (2009/829/YOS) perustavoite on ehkäistä rikoksesta epäillyn vangitseminen esitutkinnan aikana vain sen vuoksi, että hänellä on asuinpaikka toisessa jäsenvaltiossa eikä hänen läsnäoloansa tulevassa pääkäsittelyssä pystyttäisi muutoin turvaamaan²⁰. Ulkomaalaiset tutkintavangit ovat kuitenkin yliedustettuina suhteessa tutkintavankien kokonaismäärään Suomessa²¹. Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisukäytännön mukaan karttamisvaaran katsotaan myös olevan olemassa silloin, kun epäilty on ollut useita kertoja etsintäkuulutettuna ja viranomaisten (haastemiehen) tavoittamattomissa aiemmin. Tutkintavankeuden ja matkustuskiellon tärkein päämäärä on esitutkinnan ja pääkäsittelyn turvaaminen.²²

Seuraavissa kappaleissa syvennyttään lähemmin Suomen oikeuskäytäntöön korkeimman oikeuden karttamisvaaraa koskevaan päätökseen (KKO:2014:29) perehtyen.

Helsingin käräjäoikeus oli 6.2.2013 tekemällään päätöksellä määrännyt Ruotsissa vakinaisesti asuvan, Ruotsin kansalaisen A:n vangittavaksi todennäköisin syin epäiltynä vangitsemisvaatimuksessa ilmoitetun henkilön laittoman maahantulon järjestämisestä Suomeen. Käräjäoikeus oli katsonut vangitsemisen yleisten ja erityisten edellytysten täyttyvän, koska A:lla ei ollut vakinaista asuntoa Suomessa ja oli todennäköistä, että hän pois-

¹⁹ SAKARI, tuomioistuimien rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä

²⁰ LaVM 25/2006 vp., 2

²¹ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän (81/2010) selvitys 2016

²² SAKARI, tuomioistuimien rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä

tumalla maasta tulisi karttamaan oikeudenkäyntiä. Vangitsemista ei ollut pidetty kohtuuttomana. Matkustuskiellon määräämistä vangitsemisen sijasta käräjäoikeus ei ollut pitänyt riittävänä pakkokeinona.

Helsingin hovioikeus oli A:n kantelun johdosta 13.2.2013 antamallaan päätöksellä katsonut vangitsemisen edellytysten olevan edelleen olemassa ja pitänyt käräjäoikeuden vangitsemispäätöksen voimassa.

Saatuun valitusluvan korkeimpaan oikeuteen, A oli vaatinut korkeimmalta oikeudelta hovioikeuden päätöksen kumoamista perusteettomana. Karttamisvaarasta ei ollut esitetty selvitystä. A:n näkemyksen mukaan vangitseminen oli ollut syrjivää verrattuna Suomessa vakituisesti asuvien kohteluun.

Aiemman pakkokeinolain (450/1987), joka tässä tapauksessa tuli sovellettavaksi, mukaan rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan aiemmin esitellyin edellytyksin vangita. Tässä tapauksessa A oli vangittu karttamisvaaran perusteella. Vangitsemisperusteet oli myös sidottu vaikeuttamisvaaraan ja jatkamisvaaraan. Vangitsemisessä oli noudatettu kohtuuttoman vangitsemisen kieltoa ja suhteellisuusperiaatetta.

Sovellettavaksi tulleen aiemman pakkokeinolain 1 luvun 3 §:n 1 momentin 4 kohdan ns. vähimmän haitan -periaatteen säännös ei ole toissijainen suhteessa edellä mainittuihin muihin vangitsemissäännöksiin, vaan perustelluissa tilanteissa ulkomailla asuva saadaan vangita epäilystä rikoksesta säädettyyn rangaistusasteikkoon katsomatta. Käsillä olleessa asiassa säännöksen soveltaminen edellytti nimenomaisesti maastapoistumisriskin ja näin ollen karttamisvaaran arviointia. Lain esitöissä ei ollut eritelty arvioinnissa huomioitavia seikkoja²³.

Nykyisessä pakkokeinolaissa on 2 luvun 5 §:n 1 momentin 4 kohdassa ja 11 §:n 1 momentissa on vastaava säännös ulkomailla vakinaisesti asuvan vangitsemisesta rangaistusasteikkoon katsomatta karttamisvaaran vuoksi. Henkilöä ei voida vangita pelkästään sillä perusteella, että hän asuu ulkomailla. Karttamisvaaran olemassaolosta on esitettävä erillinen selvitys.

²³ HE 14/1985 vp., 49–50

Korkein oikeus katsoi alempien oikeuksien päätöksistä ilmenevin perustein, että todennäköiset syyt olivat olemassa epäillylle laittoman maahantulon järjestämisrikokselle. Yleiset edellytykset vangitsemiselle täytyivät. Vangitsemisvaatimuksessa esitettyjen seikkojen valossa on voitu perustellusti päätellä, että A saattaisi lähteä Suomesta heti vapauduttuaan tutkintavankeudesta. A oli Ruotsin kansalainen, A:lla oli vakituinen asuin-osoite ja työ Ruotsissa sekä A:n vaimo asui Ruotsissa. A:lla ei ollut mitään siteitä Suomeen. Korkein oikeus katsoi, ettei nämä seikat kuitenkaan tehneet yksistään todennäköiseksi sitä, että A tulisi karttamaan tulevaa rikosoikeudenkäyntiä. Alempien oikeusasteiden olisi tullut esittää karttamisvaarasta laajempi selvitys. Korkein oikeus ei katsonut asianmukaiseksi nyt käytettyä arviointitapaa, että ulkomaalaisen kotimaahan paluun todennäköisyys suoraan osoittaisi tämän todennäköisesti karttavan oikeudenkäyntiä. Karttamisvaaraa ei oltu myöskään arvioitu alemmissa oikeusasteissa siltä kannalta, että A:n kotimaa on Ruotsi, josta matkustaminen Suomessa järjestettävään pääkäsitteilyyn voidaan yleisen elämäkokemuksen perusteella olettaa tapahtuvan vaikeudetta. Lisäksi Suomella on Ruotsin kanssa vakiintunut oikeudellinen yhteistyö luovuttamisesta syytetoimenpiteitä varten. Korkein oikeus katsoi 15.5.2014 antamassaan päätöksessä, ettei A:n vangitseminen olisi saanut perustua ainoastaan karttamisvaaraan nojautuen eikä vangitsemiselle näin ollen ollut laillisia edellytyksiä. Matkustuskielto olisi ollut riittävä pakkokeino. Hovioikeuden päätös, jolla A:n tutkintavankeus pysytettiin, ei ollut enää voimassa.

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän vaikeuttaa asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa tai vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikoskumppaniinsa (PKL 5:1.1 kohta 2). Tämä muutos pakkokeinolakiin tuli voimaan 1.1.2014. Aikaisemmin *vaikeuttamisvaara* oli vain pidättämisen ja vangitsemisen erityisenä edellytyksenä. Tämän katsotaan yleisesti muodostuneen erittäin ongelmalliseksi niin poliisi- kuin tuomioistuintaholla. Asia nostettiin esille useissa tätä opinnäytetyötä varten toteutetuissa asiantuntijahaastatteluisia.

Vaikeuttamisvaara on Pirkanmaan käräjäoikeuden käytännön perusteella kenties yleisin erityinen edellytys, jonka olemassaoloa tarkastellaan matkustuskieltoa määrättäessä.²⁴

²⁴ SAKARI, tuomioistuinten rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä

Rikoskomisario Antti Uusipaikka Sisä-Suomen poliisilaitokselta totesi 9.9.2016 toteutuksessa asiantuntijahaastattelussa, että epäiltyjen avustajat (asianajajat) pyrkivät aina, lähes poikkeuksetta, tarjoamaan matkustuskieltoa riittäväksi pakkokeinoksi myös silloin kun vaikeuttamisvaara on olemassa. Tällä erityisellä edellytyksellä matkustuskielto on pakkokeinona täysin hengetön. Yhteydenpitoa kanssatekijöihin tai muuta sotkemista ei voida rajoittaa mitenkään matkustuskiellolla.²⁵

Rikoskomisario Jari Rätty Keskusrikospoliisista oli kollegansa kanssa hyvin yhteneväsillä linjoilla. Hän näki 4.10.2016 toteutetussa asiantuntijahaastattelussa vaikeuttamisvaaran keskeisimpänä perusteena sille, että matkustuskielto ei voi tulla kyseeseen vangitsemisen sijasta. Keskusrikospoliisille kuuluvat vakavat rikokset, joissa on usein paljon epäiltyjä ja rikosten selvittämistä on erittäin suuri. Vangitsemisen tärkeys toteutuu erityisesti törkeissä huumausainerikoksissa, joissa kohteina on useita epäiltyjä ja joissa näyttö monesti perustuu keskeisiltä osin jonkin tai joidenkin henkilöiden kertomuksiin. Noissa tilanteissa näitä kertomuksia tulisi rikoskomisario Rädyn mielestä "suojella" eristämällä niin pitkään, kuin se lain mukaan on mahdollista.²⁶

Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä pidättämisen tai vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon, jos rikoksesta säädetty ankarin rangaistus on vähintään vuosi vankeutta ja epäillyn henkilökohtaisten olosuhteiden tai muiden seikkojen perusteella on syytä epäillä, että hän jatkaa rikollista toimintaa (PKL 5:1.1 kohta 3). *Jatkamisvaaran* voidaan katsoa olevan olemassa usein niissä tilanteissa, jolloin epäillyllä on entuudestaan lyhyellä aikavälillä runsaasti samankaltaisia merkintöjä rikosrekisterissään. Rikoshistorian valossa tuomioistuimet kiinnittävät myös huomiotaan siihen, kuinka nopeasti epäilty on syyllistynyt vapauduttuaan vankeudesta rikolliseen toimintaan aiemmin menneisyydessään. Pirkanmaan käräjäoikeuden ratkaisuissa myös aiemmat matkustuskieltojen rikkomiset ovat joissakin tapauksissa toimineet näyttönä jatkamisvaarasta.²⁷

Rikoskomisario Antti Uusipaikka kertoi määränneensä itse matkustuskieltoja hyvin vähän, koska pakkokeinojen kohdekuuntana ovat erityisesti taparikolliset, jotka päihtyneenä toistavat rikoksiaan. Näihin matkustuskielto ei ole tuntunut pureen ja matkustuskieltoja saatetaan rikkoa jo niiden määräämistä seuranneena päivänä. Parhaiten matkustuskielto

²⁵ Uusipaikka 2016

²⁶ Rätty 2016

²⁷ SAKARI, tuomioistuinten rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä

toimii rikoskomisario Uusipaikan mukaan ensikertalaisiin tai nuoriin rikosentekijöihin pelotevaikutuksensa ansiosta, mutta toisaalta nämä ovat hänen arkisessa työssään hyvin harvoin pakkokeinojen kohteena.²⁸

Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO:2003:128 A oli määrätty matkustuskieltoon jatkamisvaaran vuoksi. Alemmat oikeusasteet epäilivät, että A oli räikeällä tavalla estänyt C:n laillisten metsän hakkuiden toteuttamisen. Jos A:ta ei olisi määrätty matkustuskieltoon ja näin hänen liikkumistaan metsän hakkuualueella rajoitettu, olisi A saattanut aiheuttaa tuntuva taloudellista vahinkoa C:lle. A:n tekemää rikosta ei kuitenkaan voitu pitää erityisen törkeänä. Toisaalta matkustuskiellolla on puututtu merkittävästi A:n perusoikeuksiin, sananvapauteen, kokoontumisvapauteen ja liikkumisvapauteen. Korkein oikeus katsoi, että matkustuskiellolla A:lle aiheutunut haitta on kuitenkin niin vähäinen, että kiellon käyttöä voitiin pitää puolustettavana ottaen huomioon sillä tavoitellut ja saavutetut edut.²⁹

4.3 Matkustuskiellon ja matkustuskieltopäätöksen sisältö

Matkustuskieltoon määrätty voidaan velvoittaa pysymään päätöksessä mainitulla paikkakunnalla tai alueella, pysymään poissa tietyltä päätöksessä mainitulta alueelta tai olemaan liikkumatta siellä. Hänet voidaan velvoittaa olemaan tiettyinä aikoina tavattavissa asunnossaan tai työpaikallaan, ilmoittautumaan tiettyinä aikoina poliisille, oleskelemaan tiettyssä laitoksessa tai sairaalassa. Häntä voidaan kieltää olemaan ottamatta yhteyttä kanssaapäilyihin rikoskumppaneihin tai luovuttamaan passinsa ja matkustusasiakirjaksi hyväksyttävän henkilökorttinsa poliisille. (PKL 5:2)³⁰ Matkustuskieltopäätöksessä voidaan kuitenkin antaa lupa poistua siinä määrättyltä paikkakunnalta tai alueelta työssäkäyntiä varten tai muusta siihen rinnastettavasta syystä (PKL 5:2).

Tuomioistuimen antamasta matkustuskieltopäätöksestä on tultava ilmi vähintään seuraavat seikat:

- 1) rikos, jonka vuoksi kiello on määrätty

²⁸ Uusipaikka 2016

²⁹ KKO:2003:128

³⁰ Tätä lainkohtaa koskee melko tuore 25.8.2016 hyväksytty lakimuutos. L:lla 667/2016 muutettu 7 kohta tulee voimaan 1.1.2017. Aiempi sanamuoto kuuluu: 7) luovuttamaan *passinsa* poliisille.

- 2) kiellon peruste
- 3) kiellon sisältö
- 4) seuraamukset kiellon rikkomisesta
- 5) kiellon voimassaoloaika
- 6) oikeus saattaa matkustuskiellon voimassa pitäminen tuomioistuimen tutkittavaksi.

Päätöksestä on annettava jäljennös kieltoon määrätylle henkilölle. Ellei matkustuskieltoon määrätty henkilö ole läsnä päätöstä annettaessa tai jos päätöksen jäljennöstä ei muuten voida tuolloin hänelle antaa, jäljennös voidaan toimittaa hänelle postitse tai sähköpostitse hänen ilmoittamaansa osoitteeseen (tai hänen avustajalleen). (PKL 5:5) Matkustuskieltopäätökset ovat pääosin aina salassa pidettäviä asiakirjoja.³¹

4.4 Passin myöntämiskielto ja poikkeuslupa

Matkustuskieltoon määrätylle ei saa myöntää passia tai matkustusasiakirjaksi hyväksyttävää henkilökorttia, jos se vaarantaa matkustuskiellon tarkoituksen (PKL 5:3)³². Passittomuus tosin ei ainakaan Euroopan unionin alueella liikkuville ole este. Matkustaminen yli valtion rajojen yhteisön sisällä on helppoa ilman matkustusasiakirjojakin vapaan liikkuvuuden vuoksi, mikä nähdäänkin poliisivoimien taholta suurena uhkana.

Rikoskomisario Jari Luoto Sisä-Suomen poliisilaitokselta totesi tätä opinnäytetyötä varten 6.9.2016 toteutetussa asiantuntijahaastattelussa, että ihmisten pystyessä poistumaan maasta EU-alueella ilman minkäänlaista tarkastusta ja valvontaa, on heidän tavoittaminen muualta Euroopasta melko vaikeaa jo byrokratiankin takia. Rikoskomisario Luodon mielestä vangitseminen on ainoa vaihtoehto silloin, kun näyttö rikokseen voidaan suurilta osin saada vain epäiltyjen esitutkintakertomuksilla ja silloin, kun mitään muuta näyttöä ei ole saatavissa. Rikoskomisario Luoto katsoi piilorikollisuuden tutkinnan (esim. huumausainerikokset) olevan hyvä esimerkki tästä. Kyseessä olevia juttuja on turha tutkia, jos epäillyt ovat ainoastaan matkustuskiellossa.³³

³¹ SAKARI, tuomioistuintien rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä

³² L:lla 667/2016 muutettu 3 § tulee voimaan 1.1.2017. Aiempi sanamuoto kuuluu:

Matkustuskieltoon määrätylle ei saa myöntää passia, jos passin myöntäminen vaarantaa matkustuskiellon tarkoituksen.

³³ Luoto 2016; Rätty 2016

Matkustuskielto voidaan rikoskomisario Luodon mukaan nähdä lähinnä jäänteinä ajoilta, jolloin tiedonsiirto- ja yhteydenpitovälineitä ei ollut käytössä tässä laajuudessa kuin nyt eikä Euroopan unionia ollut vielä olemassa sallimassa vapaata liikkuvuutta. Tämä vapaa liikkuvuus nähdään poliisivoimissa niin suurena uhkana rikollisuuden kannalta, että mahdollisuudet rikostorjuntaan ja -valvontaan heikkenevät entisestään, ellei Euroopassa herätä tekemään perustavanlaisia muutoksia esimerkiksi lisääntyneen terrorismin aiheuttamien negatiivisten seikkojen vuoksi.³⁴

Pidättämiseen oikeutettu virkamies saa perustellusta syyistä myöntää matkustuskieltoon määrätylle luvan yksittäistapauksessa vähäiseen poikkeamiseen matkustuskieltopäätöksessä määrätystä velvoitteesta. Matkustuskieltoon määrätty voi saattaa poikkeusluvan myöntämistä koskevan asian tuomioistuimen käsiteltäväksi, jos pidättämiseen oikeutettu virkamies kieltäytyy myöntämästä lupaa. (PKL 5:6)

Rikoskomisario Jari Luodon mukaan pidättämiseen oikeutetun virkamiehen myöntämiä vähäisiä poikkeuksia määrättyyn matkustuskieltopäätökseen tehdään aika ajoin, mutta harvoin. Suurin osa näistä vähäisistä poikkeamista tehdään pidättämiseen oikeutetun virkamiehen itsensä tekemään matkustuskieltopäätökseen, kun tähän on olemassa perusteltu syy. Näitä syitä on ollut muiden muassa syy poistumiseen esimerkiksi lähiomaisen hautajaisiin tai alle 18-vuotiaan henkilön oleskelupaikan vaihtaminen määräajaksi hoitolaitoksessa tapahtuvan vieroitushoidon ajaksi alkuperäisestä perhetukikeskuksesta toiseen. Rikoskomisario Luoto ei muista yhtäkään tapausta, jossa poikkeuslupa-asia olisi viety kielteisissä tapauksissa käräjäoikeuden käsiteltäväksi.³⁵

4.5 Matkustuskiellosta päättävä viranomainen

Valta määrätä rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käytöstä on yhtäältä viranomaisilla, jotka suorittavat esitutkintaa tai toimivat syyttäjinä, ja toisaalta tuomioistuimilla³⁶. Esi-

³⁴ Luoto 2016

³⁵ Luoto 2016

³⁶ Todettakoon, että poikkeuksellisesti yksityishenkilölläkin on oikeus ryhtyä itseavun tyypisiin toimenpiteisiin kiireellisissä tapauksissa – PKL 2:2:ssa säädetään *yleisestä kiinniotto-oikeudesta*. Yksityishenkilöllä on tällöin valta käyttää myös voimakeinoja, mikäli kiinniotettu tekee vastarintaa tai pakenee. PKL 2:2; PKL 2:3

tutkinnan aikana pakkokeinojen käyttämisestä päättää poliisimies, kun esitutkinnan suorittaa poliisiviranomainen. Mikäli esitutkinta on määrätty erityistutkintaviranomaisen tehtäväksi, päättää pakkokeinojen käyttämisestä muu hallintoviranomaisen organisaatioon kuuluva virkamies eli useimmiten rajavartiolaitoksen, puolustusvoimien ja tullin virkamies.³⁷

Kun asia on siirtynyt syyteharkintaan ja näin ollen esitutkinta on valmistunut, toimivalta pakkokeinojen käyttämiseen on ensisijaisesti asianomaisella syyttäjällä. Kun pakkokeinosta päättäminen kuuluu tuomioistuimen toimivaltaan, tuomioistuin tekee tätä koskevan päätöksensä useimmiten poliisin tai syyttäjän tai pakkokeinon kohteena olevan yksityishenkilön tai joskus myös yksityisen asianomistajan vaatimuksesta tai esityksestä. Jos tuomioistuin tai syyttäjätaho on päättänyt pakkokeinojen käyttämisestä, on poliisi velvollinen pyynnöstä huolehtimaan pakkokeinon toteuttamisesta.³⁸

Pakkokeinon käyttämisestä on ilmoitettava syyttäjälle ennen pakkokeinopäätöksen tekemistä. Esitutkinnan päätyttyä asian siirryttyä syyttäjälle, matkustuskiellosta päättää syyttäjä. Syytteen nostamisen jälkeen matkustuskieltoa koskevasta asiasta päättää tuomioistuin. Tuomioistuin saa tällöin määrätä syytetyn matkustuskieltoon vain syyttäjän vaatimuksesta. (PKL 5:4)

Vangitsemisistunnossa ja vangitsemisasian uudelleen käsittelyssä tuomioistuimen on viran puolesta omasta aloitteestaan harkittava, ovatko pakkokeinolain 1 §:ssä säädetyt *erityiset edellytykset* (karttamisvaara, vaikeuttamisvaara ja jatkamisvaara) edelleen olemassa vai tulisiko epäilty määrätä vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon (PKL 5:4).

Tuomioistuimet tekevät matkustuskieltopäätöksiä vähän. Pirkanmaan käräjäoikeudessa on kuluneen vuoden aikana määrätty yhdeksän rikoksesta epäiltyä henkilöä matkustuskieltoon vangitsemisen sijasta. Nämä matkustuskieltopäätökset on tehty joko ensimmäisessä vangitsemiskäsittelyssä tai vangitsemisasian uudelleenkäsittelyssä. Suurin osa tuomioistuinten tekemistä matkustuskieltopäätöksistä syntyy niin, että ne tulevat vireille kä-

³⁷ Edellä mainittuja viranomaisia kutsutaan pidättämiseen oikeutetuiksi virkamiehiksi. Pidättämiseen oikeutetut virkamiehet on lueteltu erikseen PKL 2:9:ssa

³⁸ Fredman ym. 2014, 767

räjäoikeuteen vangitsemisasioina ja esimerkiksi vangitsemisasian uudelleen käsittelyn yhteydessä tutkinnanjohtaja esittää epäiltyä määrättäväksi matkustuskieltoon vangittuna pitämisen vaihtoehtona.³⁹

4.6 Matkustuskiellon muuttaminen, kumoaminen ja voimassaolo

Matkustuskieltopäätöstä saadaan muuttuneiden olosuhteiden vuoksi tai tärkeästä syystä muuttaa (PKL 5:7). Matkustuskielto on kumottava kokonaan tai osittain heti, kun edellytyksiä sen voimassa pitämiseen sellaisenaan ei enää ole. Matkustuskielto on kumottava, ellei syytettä nosteta 60 päivän kuluessa kiellon määräämisestä. Tuomioistuimien voi pidättämiseen oikeutetun virkamiehen tekemästä pyynnöstä pidentää määräaika, mikäli pyyntö tälle esitetään tuomioistuimelle kirjallisesti viimeistään viikkoa ennen määräajan päättymistä. Tuomioistuimen on otettava asia käsiteltäväksi viipymättä ja ratkaistava se määräajan kuluessa. (PKL 5:8)

Matkustuskieltoon määrättyllä on jo ennen syytteen nostamista oikeus saattaa kysymys pidättämiseen oikeutetun virkamiehen määräämän matkustuskiellon voimassa pitämisestä tuomioistuimen tutkittavaksi. Vaatimus on otettava käsittelyyn viikon kuluessa sen saapumisesta tuomioistuimelle. Tuomioistuimen on kumottava kielto kokonaan tai osittain, jos se varattuaan asianomaiselle pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle tilaisuuden tulla kuulluksi katsoo, ettei matkustuskiellon pitämiseen sellaisenaan ole voimassa olevia edellytyksiä. (PKL 5:8)

Keväällä 2016 pakkokeinojen käyttäminen herätti julkista huomiota tiedotusvälineissä. Muiden iltapäivälehtien ohella Ilta-Sanomat julkaisi 4.5.2016 artikkelin Axl Smithin matkustuskiellon kumoamisesta ja takavarikon purkamisesta. Ilta-Sanomien tietojen mukaan Smithiä epäiltiin kymmenien salakatselujen lisäksi ainakin kolmesta kunnianloukkauksesta sekä yhdestä yksityiselämää loukkaavan tiedon levittämisestä. Smith vaati kyseisten poliisin määräämien pakkokeinojen purkamista, sillä hänen mielestään ne eivät olleet enää tarpeen esitutkinnan turvaamiseksi eikä erityisiä edellytyksiä matkustuskiellon ja

³⁹ SAKARI, tuomioistuimien rikosasioiden diaari- ja asiankäsitelyjärjestelmä

takavarikon jatkamiselle enää ollut olemassa. Helsingin käräjäoikeus hyväksyi vaatimuksen ja kumosi asetetun matkustuskiellon ja takavarikon. Pakkokeinoistunto ja siinä kertynyt asiakirja-aineisto määrättiin salassa pidettäväksi.⁴⁰

Ennen syytteen nostamista määrätty matkustuskielto on voimassa pääkäsittelyyn asti, ellei sitä ole määrätty päättymään aikaisemmin tai sitä aikaisemmin erikseen kumota. Jos tuomioistuin peruuttaa tai lykkää pääkäsittelyn asiassa, jossa vastaaja on matkustuskiellossa, sen on määrättävä erikseen siitä, onko matkustuskielto pidettävä edelleen voimassa. Tuomioistuin saa omasta aloitteestaan määrätä epäillyn vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon. Matkustuskielto on tällöin voimassa, kunnes rangaistuksen täytäntöönpano alkaa tai ylempi tuomioistuin toisin määrää. (PKL 5:9)⁴¹

4.7 Matkustuskiellon rikkomisen seuraamukset

Jos matkustuskieltoon määrätty rikkoo kieltoa, pakenee, ryhtyy valmistelemaan pakoa, vaikeuttaa asian selvittämistä tai jatkaa rikollista toimintaa, hänet saadaan pidättää ja vangita. Jos hänelle tuomittu ehdoton vankeusrangaistus on jo tullut täytäntöönpanokelpoiseksi, se saadaan panna heti täytäntöön. (PKL 5:10)

Tämän opinnäytetyön taustamateriaaliksi toteutettujen asiantuntijahaastattelujen yhteydessä esiin nousi poliisitaholta se, että matkustuskiellon rikkomisesta tulisi seurata paljon kovemmat sanktiot, jotta pelotevaikutus toimisi tehokkaasti. Tämän lausunut poliisimies on korkealle arvostetussa virka-asemassa, eikä hän halunnut nimeään mainittavan tässä yhteydessä.

Matkustuskiellon rikkomista voidaan pohtia myös sen kuormittavuuden kannalta. Matkustuskiellolle on saatettu asettaa tiukatkin ehdot, joiden toteutumista poliisi valvoo. Tutkinnanjohtajan tulee esittää epäiltyä vangittavaksi, mikäli tämä rikkoo matkustuskieltoa. Tähän tarvitaan resursseja, jotka ovat muutenkin vähäiset. Lisäksi kuormittavuus kohdistuu myös toisaalta tuomioistuimiin, sillä matkustuskiellon rikkomisesta seuraa aina vangitsemisistunto, jossa käräjäoikeus vangitsee epäillyn. Näin ollen tuomioistuinkäsittelyjä

⁴⁰ Seppänen 2016

⁴¹ EOAE 3512/4/11 (31.12.2012)

on mahdollisesti jouduttu järjestämään jo kaksi, mikäli matkustuskielto oli alun perin tuomioistuimen määräämä. Myöhemmin järjestettäväksi tulee vielä itse pääkäsittely.

4.8 Matkustuskieltoasian tuomioistuinkäsittely ja muutoksenhaku

Matkustuskieltoasian tuomioistuinkäsittelyssä noudatetaan soveltuvin osin pakkokeinolain 3 luvun säännöksiä vangitsemisvaatimuksen tekemisestä ja käsittelystä. Asianosaisen poissaolo ei estä asian ratkaisemista. (PKL 5:11) Matkustuskiellosta päättää syyteasiassa toimivaltainen tuomioistuin eli pääsääntöisesti sen paikkakunnan tuomioistuin, missä epäilty rikos on tehty (ROL 4:1). Myös vastaajan kotipaikan tuomioistuin eli se, jonka tuomiopiirissä epäilty asuu, on toimivaltainen. Matkustuskieltoa koskevaa asiaa käsiteltäessä käräjäoikeus on päätösvaltainen yksijäsenisenä. (PKL 3:1) Vaatimus matkustuskiellosta on tehtävä kirjallisesti (PKL 3:3). Vaatimus matkustuskiellosta on otettava tuomioistuimessa käsiteltäväksi viipymättä (PKL 3:5). Matkustuskieltovaatimuksen tehneen tai hänen määräämänsä asiaan perehtyneen virkamiehen on oltava läsnä vaatimusta käsiteltäessä (PKL 3:6).

Tuomioistuimen päätökseen matkustuskieltoa koskevassa asiassa ei saa erikseen hakea muutosta valittamalla. Käräjäoikeuden antamasta matkustuskieltoa koskevasta päätöksestä saavat kannella hovioikeuteen matkustuskieltoon määrätty ja pidättämiseen oikeutettu virkamies. (PKL 5:12) Kantelulle ei ole määräaikaa. Kantelu on käsiteltävä kiireellisenä. Asianomaiselle matkustuskieltoon määrätylle tai pidättämiseen oikeutetulle virkamiehelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi, ellei kantelua jätetä tutkimatta tai selvästi perusteettomana hylätä ja ellei se ole hovioikeuden katsoman mukaan ilmeisen tarpeetonta. (PKL 3:19.2)

5 MATKUSTUSKIELTOA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN UUDISTUS VUONNA 2014

Tässä kappaleessa perehdytään edellisen esitutkinta- ja pakkokeinolakiuudistuksen syntyprosessiin, minkä tavoitteena on selkeyttää oikeuden kokonaiskuvaa. Syntyprosessiin tutustuminen hahmottaa syitä lakimuutoksen tarpeelle ja lakivalmistelun monimutkaisuutta. Asian laajuuden vuoksi mukaan ei otettu luonnollisestikaan lainvalmistelua kokonaisuudessaan. Tässä esittelyssä edetään kronologisessa järjestyksessä.

5.1 Tutkintavankeustyöryhmän välimietintö (OM 2003:14) 10.6.2003

Oikeusministeriö asetti 8.4.2003 työryhmän, jonka tehtävänä oli mm. selvittää miksi tutkintavankien määrä oli kasvussa, miten sitä voitaisiin vähentää ja millaisia tutkintavankeuden vaihtoehtoja olisi mahdollista ottaa käyttöön Suomessa. Työryhmän tuli ottaa selvää tutkintavankien sijoitteluun liittyvästä sääntelystä erityisesti poliisivankiloiden osalta. Työryhmän tuli tehdä esitys tarvittaviksi säännösmuutoksiksi.

Työryhmän oikeusministeriölle antamasta välimietinnöstä⁴² kävi ilmi syitä tutkintavankien määrän kasvuun ja tarkastelun alla oli ollut matkustuskiellon käyttö vangitsemisen vaihtoehtona. Matkustuskieltoa oltaisiin voitu käyttää työryhmän mielestä aiempaa enemmän erityisesti nuorten rikoskierteen katkaisussa, mutta se ei soveltunut vangitsemisten laajamittaiseen korvaamiseen.

Työryhmän välimietinnössä esiteltiin tutkintavankien asemaa poliisivankiloissa ja mahdollisuuksia uusien rikosprosessuaalisten pakkokeinojen käyttöönottoon. Tutkimuksissa oli huomattu, että tutkintavankien määrä oli selvästi lisääntynyt Suomessa edeltäneiden kymmenen vuoden ajanjaksolla sekä lukumäärässä että heidän prosentuaalisena osuutenaan kaikista vangeista. Tästä huolimatta tutkimusryhmä totesi tutkintavankien osuuden kaikista vangeista olevan edelleen kansainvälisellä tasolla pieni. Työryhmä katsoi, että näihin muutoksiin tuli kiinnittää huomiota, sillä tutkintavankien vähäinen osuus kaikista vangeista voidaan nähdä oikeusturvan ja sujuvan oikeusprosessin osoituksena.⁴³

⁴² Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän välimietintö 2003

⁴³ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän välimietintö 2003, 2

5.2 Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (HE 222/2010 vp.) 29.10.2010

Tässä hallituksen esityksessä esiteltiin aluksi matkustuskieltoa koskeva tila yleisperuste-luineen ennen pakkokeinolain uudistusta, lakimuutoksen syntyyn vaikuttavia tekijöitä päätyen lopuksi hallituksen lakiehdotuksiin uudeksi pakkokeinolaiksi.

Matkustuskielto ei ole luonteeltaan vapaudenriistoa vaan liikkumisvapauden rajoitta-mista. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (EIS) neljännen lisäpöytäkirjan liikkumisva-pautta koskevan 2 artiklan osalta oikeuskirjallisuudessa on katsottu, ettei rajatapauksissa ole kuitenkaan aina yksinkertaista määritellä, milloin kyseessä on vapaudenriisto vai liik-kumisvapauden rajoitus.

Oikeusministeriön asettama sähköisen valvonnan työryhmä ehdotti mietinnössään⁴⁴ pak-kokeinolain 2 lukua muutettavaksi laajalti. Olennaisin ehdotus koski matkustuskiellon noudattamisen valvontaa kaikissa tapauksissa teknisillä välineillä, jolloin rikoksesta epäillyn olinpaikkaa ja liikkumista kyettäisiin seuraamaan. Pyrkimyksenä olisi ollut tehdä matkustuskiellosta nykyistä tehokkaampi tutkintavankeuden vaihtoehto.

Matkustuskieltoa on käytetty verrattain vähän. Esimerkiksi vuonna 2006 matkustuskiel-toja määrättiin 604 ja tammi-toukokuussa 2007 vain 230. Matkustuskiellon rikkomisia tapahtuu huomattavan paljon ottaen huomioon se, että kiinnijääminen on täysin sattuman-varaista tehokkaan valvonnan puuttumisen takia.

Uuteen pakkokeinolakiin (22.7.2011/806) sisällytettiin matkustuskiellon suosimispyrki-mys vapaudenmenetyksen vaihtoehtona. Lakiuudistuksen jälkeen matkustuskielto on ol-lut mahdollista määrätä myös siinä tapauksessa, kun on syytä epäillä rikoksesta epäillyn vaikeuttavan asian selvittämistä hävittämällä, turmelemalla, muuttamalla tai kätkemällä todistusaineistoa tai vaikuttamalla todistajaan, asianomistajaan, asiantuntijaan tai rikos-kumppaniinsa. Aiemmassa pakkokeinolaissa (30.4.1987/450) tämä vaikeuttamisvaara oli

⁴⁴ Oikeusministeriön työryhmämietintö 2007

vain pidättämisen tai vangitsemisen peruste.⁴⁵ Tämä huomioitiin myös hallintovaliokunnan lausunnossa 50/2010 vp.⁴⁶

Sähköisen valvonnan työryhmän matkustuskieltoa koskevat ehdotukset saivat ristiriitaista lausuntopalautetta, eivätkä ne edenneet tästä syystä. Työryhmä teki kuitenkin sellaisia muutosehdotuksia, joilla ei ollut yhtymäkohtia välittömästi sähköisen valvonnan käyttämiseen ja jotka voitiin toteuttaa tämän lakimuutoksen yhteydessä. Eräs näistä ehdotuksista liittyi tilapäiseen poistumislupaan. Aiemman pakkokeinolain mukaan tilapäisen poistumisluvan sai myöntää vain tuomioistuin, jos tuomioistuin oli tehnyt matkustuskieltopäätöksen. Tämä menettely miellettiin liian raskaaksi. Uuteen pakkokeinolakiin lisättiin, että tilapäisen poistumisluvan myöntämisestä voisikin kaikissa tapauksissa päättää pidättämiseen oikeutettu virkamies. Tämä tuntuu luonteelta, sillä poliisihan huolehtii käytännössä matkustuskiellon noudattamisen valvonnasta. Tämä menettely on mahdollista, koska kyse on liikkumavapauden rajoittamisesta eikä vapaudenriistosta. Samalla matkustuskieltoon määrätyn oikeusturvaa suojattiin siten, että uuteen pakkokeinolakiin sisällytettiin säännös hänen mahdollisuudestaan saattaa pidättämiseen oikeutetun virkamiehen kielteinen päätös tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Matkustuskiellon sisällöstä erottui toinenkin muuttamistarve. Aiemman pakkokeinolain mukaan matkustuskieltoa on se, että henkilö ei saa poistua tietyltä paikkakunnalta tai alueelta tai että häntä kielletään oleskelemasta tai liikkumasta tietyllä alueella. Matkustuskieltoon liitettävissä olleet määräykset (esimerkiksi velvollisuudesta olla tiettyinä aikoina tavtavissa epäillyn asunnolla tai työpaikalla) koettiin keinotekoisina. Lisäksi ne estivät matkustuskiellon sisällön määrittämisen tilanteeseen soveltuvalla tavalla. Näin ollen edellä mainituista säädetyistä velvoitteista tuli toisiinsa nähden vaihtoehtoisia. Samalla yhteydenpitokielto ja passin luovuttamisvelvollisuus lisättiin sisältövaihtoehtoihin. Viimeksi mainittu velvollisuus oli aiemmassa pakkokeinolaissa ehdoton, mutta huomattiin, että siihen saattaa liittyä harkinnanvaraisia tilanteita riippuen liikkumavapauden rajoittamislaajuudesta. Nykyisessä pakkokeinolaissa matkustuskieltoon määrätty saa pitää passinsa hallussaan, mikäli se ei vaaranna matkustuskiellon tarkoitusta ja sille on erityisen pätevä syy.

⁴⁵ HE 222/2010 vp. Yleisperustelut. 2.3 Nykytilan arviointi. Matkustuskieltoa koskeva 2 luku

⁴⁶ HaVL 50/2010 vp., 3

Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei voida pidättää, vangita tai määrätä matkustuskieltoon, koska hän on vailla rikosoikeudellista vastuuta eikä häntä voida asettaa syytteeseen. Selvyiden vuoksi pidättämistä, vangitsemista ja matkustuskieltoa koskeviin säännöksiin sisällytettiin nimenomaisesti kielto käyttää kyseisiä pakkokeinoja henkilöön, jonka epäillään tehneen rikollisen teon alle 15-vuotiaana.⁴⁷

Esitutkinta- ja pakkokeinotoimikunta arvioi mietinnössään myös vakuuden asettamisen mahdollisuutta tutkintavankeuden vaihtoehdoksi. Asiasta ei ollut kuitenkaan tehty aikaisemmin mitään selvityksiä eikä pohjamateriaalia ollut lainkaan. Vakuusmenettelyn lakivalmistelun katsottiin olevaan laajuudeltaan sellainen, ettei sitä voitu toteuttaa tämän kokonaisuudistuksen ohessa. Aihetta ei kuitenkaan torpattu täysin, vaan toimikunta totesi, että tarpeelliset selvitykset tulisi tehdä ja mahdolliset ehdotukset laatia erillisessä hankkeessa esimerkiksi työryhmätyönä.

Pidättämiseen oikeutettu virkamies saisi perustellusta syystä myöntää matkustuskieltoon määrätylle poikkeusluvan yksittäistapauksessa vähäiseen poikkeamiseen matkustuskieltopäätöksessä määrätystä velvoitteesta. Jos kyseinen lupa evättäisiin, matkustuskieltoon määrätyllä olisi oikeus saattaa asian tuomioistuimen käsiteltäväksi.

Tuomioistuimien voisi pidentää syytteen nostamisen määräaika pidättämiseen oikeutetun virkamiehen pyynnöstä. Pyyntö tulisi esittää viimeistään viikkoa ennen määräajan päättymistä ja tuomioistuimen tulisi ottaa asia käsittelyyn viipymättä. Mikäli matkustuskieltoon määrätty vaatisi matkustuskiellon kumoamista, tulisi tuomioistuimen ottaa asia käsittelyyn viikon kuluessa vaatimuksen saapumisesta tuomioistuimelle.

Aiemman pakkokeinolain säädösten mukaan tuomioistuimien *sai määrätä* epäillyn vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon. Säädöksen sanamuotoa muutettiin niin, että vangitsemisvaatimusta sekä vangittuna pitämistä koskevaa asiaa käsitellessään tuomioistuimen *olisi harkittava*, ovatko tässä opinnäytetyössä aiemmin esiteltyt erityiset edellytykset olemassa ja tulisiko vangittavaksi vaadittu tai vangittu määrätä vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon. Näin ollen nykyinen pakkokeinolaki velvoittaa tuomioistuimia oma-aloit-

⁴⁷ HE 222/2010 vp. Yleisperustelut. 2.3 Nykytilan arviointi. Matkustuskieltoa koskeva 2 luku

teisesti ottamaan kantaa matkustuskiellon mahdollisuuteen jokaisessa vangitsemiskäsittelyssä.⁴⁸ Myös eduskunnan oikeusasiamies on antanut asiasta oman linjauksensa esityksessään matkustuskieltoa koskevan sääntelyn täsmentämiseksi⁴⁹ johon syvennyttiin tarkemmin luvussa 5.5 tässä opinnäytetyössä.

Oikeuskäytännössä oli aiemmin osoittautunut tulkinnanvaraiseksi se, voiko pidättämiseen oikeutettu virkamies määrätä rikoksesta epäillyn matkustuskieltoon sen jälkeen, jos tuomioistuin oli hylännyt vangitsemisvaatimuksen. Eduskunnan lakivaliokunta on ottanut kantaa tähän kysymykseen mietinnössään⁵⁰. Valiokunta on ollut oikeuskirjallisuudessakin esitetyn tulkinnan kannalla siitä, ettei virkamiehellä ole oikeutta tällaisessa tapauksessa päättää matkustuskiellosta. Matkustuskielto on vangitsemisen vaihtoehto, ja tuomioistuin on jo vangitsemisvaatimuksen hylätessään harkinnut, onko epäilty mahdollisesti asetettava matkustuskieltoon vangitsemisen sijasta. Aiempi säännös oli kirjoitettu ennemminkin toimivaltasäännöksenä kuin tuomioistuimen harkintavelvollisuutta osoittavana säännöksenä. Vähimmän haitan -periaatteen näkökulmasta sääntely selkiytyi.

Pidättämiseen oikeutettu virkamies sai jo aiemmankin pakkokeinolain mukaan perustelusta syystä myöntää matkustuskieltoon määrätylle luvan yksittäistapauksessa vähäiseen poikkeamiseen matkustuskieltopäätöksessä määrätystä velvoitteesta. Nykyiseen pakkokeinolakiin lisättiin tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat huomioiden säännös siitä, että mikäli tällainen poikkeuslupapyyntö evätään, olisi matkustuskieltoon määrätyllä oikeus saattaa poikkeusluvan myöntämistä koskeva asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Tällaisen asian käsittelyssä noudatettaisiin matkustuskieltoasian tuomioistuinkäsittelyä koskevia ja muutoksenhakua koskevia säännöksiä.

Matkustuskiellon rikkomisesta aiheutuvia seuraamuksia täydennettäisiin niin, että matkustuskieltoon määrätty saataisiin pidättää ja vangita niissä tapauksissa, joissa hän vaikeuttaa asian selvittämistä. Muutoksenhakua koskevaa sääntelyä täydennettäisiin niin, että myös pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä olisi oikeus kannella ratkaisusta, jolla matkustuskieltoa koskeva vaatimus on hylätty tai matkustuskielto on kumottu. Näissäkin tapauksissa kantelulle ei olisi määräaikaa, ja kantelu olisi käsiteltävä tuomioistuimessa kiireellisenä.

⁴⁸ HE 222/2010 vp. Lakiehdotukset. Pakkokeinolaki. 5 luku Matkustuskielto

⁴⁹ EOA 3512/4/11

⁵⁰ LaVM 31/2002 vp.

Matkustuskielto muodosti aiemman pakkokeinolain mukaan ehdottoman passin myöntämiskiellon. Nykyiseen pakkokeinolakiin jätettiin harkintavaltaa – matkustuskieltoon määrätylle ei saa myöntää passia, jos passin myöntäminen *vaarantaa matkustuskiellon tarkoituksen*. Sama ilmenee myös passin luovuttamistilanteessa. Aiemman pakkokeinolain mukaan, jos matkustuskieltoon määrätylle oli myönnetty passi, hänen oli luovutettava se kiellon voimassaoloajaksi poliisin haltuun. Uuden pakkokeinolain mukaan matkustuskieltoon määrätty *voitaisiin* määrätä luovuttamaan passinsa poliisille. Passin luovuttaminen poliisille ei siis olisi enää välttämätön seuraus matkustuskiellon määräämisestä.⁵¹

5.3 Lakivaliokunnan mietintö esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi (44/2010 vp.) 10.3.2011

Lakivaliokunta oli hallituksen kanssa yhteneväistä mieltä siitä, että matkustuskiellon käyttöä vangitsemisen lievempänä vaihtoehtona tulisi pyrkiä lisäämään. Matkustuskielto tulisi voida määrätä myös silloin, kun vaikeuttamisvaara on olemassa. Aiemmassa pakkokeinolaissa tämä oli vain pidättämisen tai vangitsemisen peruste.⁵²

Aiemman pakkokeinolain mukaan tuomioistuimien sai määrätä epäillyn vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon. Lakivaliokunta ehdotti muutosta aiemmin voimassa olleeseen lakiin siten, että vangitsemisasiaa käsitellessään tuomioistuimen on harkittava omasta aloitteestaan, ovatko erityiset edellytykset olemassa vai voitaisiinko epäilty määrätä vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon.

Käytännössä on osoittautunut tulkinnanvaraiseksi se, onko pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä oikeutta määrätä rikoksesta epäilty matkustuskieltoon sen jälkeen, kun tuomioistuin on hylännyt vangitsemisvaatimuksen. Säätelyä tulisi tämän vuoksi selkeyttää. Lakivaliokunta oli aiemman pakkokeinolakiuudistuksen yhteydessä⁵³ hyväksynyt oikeuskirjallisuudessa esitetyn tulkinnan, että pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä ei

⁵¹ HE 222/2010 vp.. Lakiehdotukset. Pakkokeinolaki. 5 luku Matkustuskielto

⁵² LaVM 44/2010 vp., 3

⁵³ LaVM 31/2002 vp.

ole oikeutta määrätä matkustuskieltoa edellä kuvatussa tilanteessa. Hallitus oli huomionnut tämän lakivaliokunnan kannanoton nyt kysymyksessä olleessa esityksessään ja asian sääntelyesitys oli sen mukainen.

Aiemmin pakkokeinolaki säänteli, että matkustuskieltoa koskevasta päätöksestä on annettava jäljennös kieltoon määrätylle. Lakivaliokunta ehdotti sääntelyyn lisäystä, että ellei matkustuskieltopäätöstä voida antaa käytännön teknisten ongelmatilanteiden tai muusta syystä, olisi se kuitenkin tarpeen voida toimittaa postitse tämän ilmoittamaan osoitteeseen.⁵⁴

5.4 Eduskunnan vastaus hallituksen esitykseen esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi 2011 (EV 374/2010 vp.) 15.3.2011

Eduskunta hyväksyi hallituksen esityksen esitutkinta- ja pakkokeinolain muuttamisesta. Merkittävin muutos matkustuskiellon kannalta oli vaikeuttamisvaaran hyväksyminen erityiseksi edellytykseksi.

Lisäksi eduskunta edellytti, että hallitus selvittäisi, tulisiko perustaa asiantuntijoista koostuva toimielin, joka valvoisi esitutkintaviranomaisten toimintaa ja pakkokeinojen käyttöä. Hallituksen tuli myös harkita, tulisiko tuomioistuimille osoittaa toimivalta salaisten tiedonhankintakeinojen määräämisessä.⁵⁵

5.5 Oikeusasiamiehen esitys matkustuskieltoa koskevan sääntelyn täsmentämiseksi (3512/4/11) 31.12.2012

Seuraavaksi esitelty oikeustila ei ole ollut oikeusasiamiehen käsityksen mukaan kaikilta osin selvä ja ennakoitava. Oikeusasiamies ottikin kantaa sääntelyn tulkinnanvaraisuuteen ja antoi esityksensä huomioon otettavaksi oikeusministeriön lainvalmisteluosastolle.

Korkein oikeus on linjannut ennakkoratkaisussaan KKO 2003:128, että tuomioistuin voi ottaa kysymyksen matkustuskiellon edellytykset tutkittavakseen vielä senkin jälkeen, kun

⁵⁴ LaVM 44/2010 vp., 15

⁵⁵ EV 374/2010 vp.

matkustuskielto on päättynyt. Korkein oikeus on ollut ratkaisussaan yksimielinen. Helsingin käräjäoikeuden laamanni oli katsonut, että tuomioistuimella tulee olla oikeus omasta aloitteestaankin määrätä matkustuskielto myös vapaaksi päästämistä koskevassa asiassa, ja oli todennut jo oikeusturvaväyiden edellyttävän tuomioistuimen rajoittamatonta toimivaltaa asiassa.⁵⁶

Lakivaliokunta oli kuitenkin aiemmin esittänyt toisen suuntaisen näkemyksen kyseisestä tilanteesta. Valiokunta oli katsonut yksiselitteisesti, että kun tuomioistuin on vahvistanut, että vangitsemisedellytyksiä ei ole enää olemassa, ei pidättämiseen oikeutettu virkamies voi enää itsenäisesti määrätä matkustuskieltoa esitutinnan aikana. Kun asetelmaa arviointiin perusoikeuspunniten, huomattiin ettei suhteellisuusperiaate toteutunut.⁵⁷ Pakkokeinolain muuttamiseen johtaneessa hallituksen esityksessäkin (HE 52/2002 vp.) korostetaan, että ”matkustuskielto on tarkoitettu käytettäväksi nimenomaan pidättämisen ja vangitsemisen sijasta silloin, kun sitä voidaan pitää riittävänä. Mikäli matkustuskiellon edellytykset eivät täyty, vangitsemisen tai vangittuna pitämisen ainoa vaihtoehto on epäillyn määrääminen päästettäväksi vapaaksi”.⁵⁸

Matkustuskieltoa koskeva sääntely oli aiemmin pakkokeinolaissa osittain puutteellista ja epätäsmällistä. Kaikki perusoikeuksien rajoitusedellytykset, erityisesti tarkkarajaisuus ja täsmällisyys, eivät täytyneet rikosprosessuaalisessa pakkokeinosääntelyssä. Oikeusasiamiehen käsityksen mukaan laista tuli käydä yksiselitteisesti ilmi, onko tuomioistuin toimivaltainen määräämään matkustuskiellosta silloin, kun pidättämiseen oikeutettu virkamies esittää tutkintavankia vapautettavaksi, ja onko pidättämiseen oikeutetulla virkamiehellä toisaalta enää toimivaltaa matkustuskiellon määräämiseen sen jälkeen, jos tuomioistuin on vapauttanut epäillyn edellä kuvatusti.⁵⁹ Jäljennös tästä oikeusasiamiehen tekemästä esityksestä lähetettiin Helsingin käräjäoikeudelle ja oikeusministeriön lainvalmisteluosastolle tiedoksi sekä tarvittavalla tavalla käynnissä olleessa esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön täydentäminen ja täsmentäminen -hankkeessa (OM004:00/2012) huomioon otettavaksi.⁶⁰

⁵⁶ EOAE 3512/4/11

⁵⁷ EOAE 3512/4/11

⁵⁸ HE 52/2002 vp., 55

⁵⁹ EOAE 3512/4/11, 3.3.7. Yhteenveto

⁶⁰ EOAE 3512/4/11, 4. Toimenpiteet

6 MATKUSTUSKIELTOA KOSKEVAN LAINSÄÄDÄNNÖN TOIMIVUUDEN ASiantuntija-ARVIOINTI

Tämän opinnäytetyön taustamateriaaliksi toteutettuihin asiantuntijahaastatteluihin hyödynnettiin kirjoittajan laajaa asiantuntijaverkostoa. Asiantuntijahaastattelut suoritettiin puhelimitse, sähköpostitse ja henkilökohtaisissa tapaamisissa. Haastattelukysymyksillä kartoitettiin sitä, miten eri asiantuntijat näkivät matkustuskieltoa koskevien säädösten toimivan käytännön työssään. Näin saatiin kerättyä arvokasta ns. hiljaista tietoa muun muassa käytännön ongelmakohdista, joiden havaitseminen olisi muutoin saattanut jäädä huomioimatta. Asiantuntijahaastatteluissa pohdittiin myös aiemman pakkokeinolakiuudistuksen konkreettisia vaikutuksia ja pyrittiin ottamaan kantaa lakiuudistuksen onnistuneisuuteen. Haastatteluissa puntaroitiin, pitäisikö kansallista lainsäädäntöä uudistaa vastaamaan eurooppalaista lainsäädäntöä mahdollistamalla useampia lievempiä vapautta rajoitettavia pakkokeinoja ja millaisia uusia vaihtoehtoja voitaisiin pitää tarkoituksenmukaisina.

6.1 Käräjätuomarit

16.9.2016 toteutetussa asiantuntijahaastattelussa käräjätuomari Mari Sulkonen kertoi hänen omalla kohdallaan olleen todella vähän matkustuskieltoasioita, joten hänellä ei ollut esittää mitään kokemusperäistä rutiinia niihin. Suurin osa matkustuskielloista määrätään poliisin toimesta. Yhtenä ongelmana hänen mukaansa voitiin yleisesti nähdä se, että ellei epäillyllä ole vakituista asuntoa, niin minne epäilty voitaisiin määrätä olemaan tavattavissa. Lakiuudistuksen onnistuneisuutta hän ei voinut virka-asemassaan lähteä arvioimaan, hänen on vaan noudatettava lakia. Mitä tulee matkustuskieltojen määrään lakimuutoksen vaikutuksesta, käräjätuomari Sulkonen ei ole seurannut tilastoja, mutta hänellä on sellainen käsitys, että määrät eivät ole muuttuneet olennaisesti. Kysyttäessä pitäisikö kansallista lainsäädäntöä hänen mielestään uudistaa vastaamaan eurooppalaista lainsäädäntöä mahdollistamalla useampia lievempiä vapautta rajoittavia pakkokeinoja, hän ei osannut kommentoida, sillä hän ei tunne eurooppalaisia säädöksiä.⁶¹

⁶¹ Sulkonen 2016

Käräjätuomari Ritva Eerolalla ei ollut 16.9.2016 toteutetussa asiantuntijahaastattelussa lisättävää, sillä pakkokeinolaki määrittää matkustuskieltoa koskevat asiat tarkasti. Hän olisi viitannut vastauksissaan suoraan lakipykäliin, eikä hän nähnyt sitä tarkoituksenmukaisena.⁶²

Käräjätuomari Kimmo Valkiala näki 3.10.2016 toteutetussa asiantuntijahaastattelussaan pakkokeinojen käytön välttämättömyyden mielenkiintoisena asiana. Hänen mielestään voidaan kysyä, ovatko ne milloinkaan välttämättömiä. Välttämättömyys on suhteessa rikoksen selvittämiseen tai oikeudenkäytön turvaamiseen. Jos tutkinnanjohtaja katsoo, että esimerkiksi rikoksen selvittäminen vaarantuu, ellei vapautta rajoiteta, on pakkokeinon käyttö siinä mielessä välttämätöntä käräjätuomari Valkialan mielestä. Käräjäoikeus lopulta päättää, täytyvätkö vangitsemisen edellytykset eli onko vapauden rajoittaminen välttämätöntä vai voisiko asian hoitaa muilla keinoin.

Tutkinnanjohtaja määrää matkustuskiellon samoin perustein kuin käräjäoikeuskin. Jos tuomioistuin hylkää vangitsemisvaatimuksen, on pakkokeinoistunnossa otettava esille matkustuskiellon mahdollisuus ja asiasta päätetään vangitsemiskäsittelyn yhteydessä. Mikäli matkustuskieltoa ei ole tällöin määrätty, ei käräjätuomari Valkiala nähnyt, että pidättämiseen oikeutettu virkamies sen voisi enää omin päin määrätä. Tilanne muuttuu kuitenkin toiseksi, jos pakkokeinokäsittelyn jälkeen saadaan uutta tietoa tai uusia vaatimuksia vangitsemis- tai matkustuskieltovaatimuksen tueksi.

Käräjätuomari Valkiala totesi, että matkustuskielto voi tulla kyseeseen vangitsemisen vaihtoehtona teoriassa aina. Käytännössä näin on kuitenkin harvemmin, sillä jos vangitsemisen erityisenä edellytyksenä on esimerkiksi rikollisen toiminnan jatkaminen tai asian selvittämisen vaikeuttaminen, on vangitseminen usein ainoa vaihtoehto. Jos edellytyksenä on oikeudenkäynnin tai tutkinnan välttely, voi matkustuskielto ilmoittautumisvelvollisuuksineen ja passin poisottamisineen hyvinkin tulla kyseeseen.

Edellisen pakkokeinolakimuutoksen myötä käräjäoikeuksille tuli käräjätuomari Valkialan mukaan lisää työtä muun muassa erityisen etsinnän ja etsintävaltuutetun nimeämisen johdosta sekä siksi, että monet määrääjat lyhenivät tai niitä määrättiin uusia, joten

⁶² Eerola 2016

asioita on pitänyt hoitaa lakimuutoksen voimaantulon jälkeen kiireemmällä tahdilla kuin ennen.

Kärjäjätuomari Valkiala näki sinänsä hyvänä asiana, että lainsäädäntö olisi EU-alueella samanlaista. Koska se ei kuitenkaan erilaisista oikeuskulttuureista ja -käytännöistä johtuen ole matkustuskiellon osalta onnistunut, on kärjäjätuomari Valkialan mielestä parasta säätää lait omien edellytysten ja tarpeiden mukaan, kuitenkin pohjoismaista yhteistyötä jatkaen ja muualta Euroopasta oppia ottaen ja siellä hyväksi havaittuja käytäntöjä hyväksikäyttäen.⁶³

Kärjäjätuomari Timo Kokkomäki totesi 4.10.2016 toteutetussa asiantuntijahaastattelussa, että hänellä on kokemusta pakkokeinotuomarina vasta yhden vuoden ajalta ja hänen on ylipäätään hankala tuomarina ottaa kantaa, pitäisikö matkustuskieltoja käyttää enemmän. Kärjäjätuomari Kokkomäki nosti esiin tässä opinnäytetyössä jo käytettyjä lainvalmistelutöiden kannanottoja liittyen matkustuskiellon lisäämistarpeisiin. Hänen näkemyksensä mukaan matkustuskieltojen määrä ei ole ollut kasvussa.⁶⁴

6.2 Sisä-Suomen poliisilaitos

Rikoskomisario Jari Luodon mielestä vangitseminen on oikeastaan ainoa vaihtoehto silloin, kun näyttö rikokseen voidaan suurilta osin saada vain epäiltyjen esitutkintakertomuksilla, silloin kun mitään muuta näyttöä ei ole saatavissa. Piilorikollisuuden tutkinta (esim. huumausainerikokset) on hyvä esimerkki tästä. Näitä juttuja on turha tutkia, jos epäillyt ovat matkustuskiellossa. Rikoskomisario Luoto näkee matkustuskiellon lähinnä jäänteinä ajoilta, jolloin tiedonsiirto- ja yhteydenpitovälineitä ei ollut näin käytössä kuin nyt, eikä Euroopan unioniakaan ollut vielä olemassa sallimassa vapaata liikkuvuutta.⁶⁵

Rikoskomisario Antti Uusipaikka totesi, että matkustuskielto on vankeutta lievempi pakkokeino, eikä sen määräämiselle ole estettä, jos vapautteen kohdistuneen pakkokeinon edellytykset ovat yhä olemassa ja matkustuskiellolla on oikeasti jotain merkitystä kyseessä olevan vaaran välttämiseksi. Tutkinnanjohtajan työn hektisyys on johtanut siihen,

⁶³ Valkiala 2016

⁶⁴ Kokkomäki 2016

⁶⁵ Luoto 2016

että matkustuskieltoa ei ennätä edes ajatella "vähäisemmissä" jutuissa, joissa niillä olisi merkitystä ennalta estämässä mahdollisia tulevia vangitsemisiä. Usein jutturuuhkassa vain huomioidaan toistuva rikoksen tekijä. Kohdehenkilöä saatetaan myös etukäteen varoittaa siitä, että jatkossa häntä saatetaan mahdollisesti esittää vangittavaksi, ellei tämän toiminta muutu siviilissä.⁶⁶

Mitä tulee kysymykseen siitä, ovatko matkustuskiellot rikoskomisario Uusipaikan mielestä lisääntyneet, ei hän osaa ottaa kantaa. Hänellä on sanojensa mukaan kieltämättä pieni asenneongelma matkustuskieltoja kohtaan, koska hän ei ole havainnut niiden purevan pakkokeinoina tavanomaiselle kohderyhmälleen (huumausainerikolliset). Matkustuskieltoa määrättäessä täytyy aina muistaa, että tutkinnanjohtajan tulee olla valmis esittämään henkilöä myös vangittavaksi, jos matkustuskieltoa rikotaan. Ilman tätä tausta-ajattusta matkustuskielto menettää viimeisenkin tehonsa pikaisesti. Matkustuskielto on siten rikoskomisario Uusipaikan mukaan samankaltainen kuin lähestymiskiello – tutkinnanjohtajan täytyy olla myös valmis näkemään vaivaa matkustuskiellon toteutumisen valvomiseen.⁶⁷

6.3 Keskusrikospoliisi

Rikoskomisario Jari Rätty Keskusrikospoliisista näki 4.10.2016 toteutetussa asiantuntija-haastattelussa, että matkustuskielto on mahdollista määrätä vaihtoehdoksi vangitsemiselle esitutkinnan aikana silloin, kun vaikeuttamisvaaran ja pakenemisvaaran mahdollisuus on pienempi tai haitattomampi kuin määrättäessä vangituksi. Jokaisen vangitsemisen yhteydessä huomioon on myös otettava, että rikoksen laadun tai sen selvittämisen intressin näkökulmasta katsottuna vangitseminen ei saa muodostua kohtuuttomaksi. Lähtökohtana on aina se, että käytetään lievimpiä mahdollisia pakkokeinoja.

Tällä hetkellä tuomioistuin arvioi virkansa puolesta matkustuskiellon mahdollisuutta vangitsemiskäsittelyn yhteydessä. Rikoskomisario Rätty ei pitänyt mahdollisena, että mikäli tuomioistuin ei vangitse epäiltyä eikä määrää tätä matkustuskieltoon, ei tutkinnanjohtaja voi tehdä sitä enää omalla päätöksellään. Mikäli tällaista matkustuskieltoharkintaa ei olisi

⁶⁶ Uusipaikka 2016

⁶⁷ Uusipaikka 2016

tehty vangitsemiskäsittelyn yhteydessä, niin silloin prosessissa olisi tapahtunut virhe ja tutkinnanjohtaja ei tällöin voisi olla oikeutettu tekemään omia ratkaisujaan.

Rikoskomisario Rädyn käytännön työssä matkustuskieltoa koskevalla lakiuudistuksella ei ole niinkään ollut merkitystä, koska matkustuskiellot ovat Keskusrikospoliisissa erittäin harvinaisia. Rikoskomisario Rätty koki, että hänellä ei ole tarpeeksi kokemusta arvioimaan sitä, ovatko matkustuskiellot lisääntyneet lakiuudistuksen jälkeen ja onko tästä mahdollisesti koitunut lisäkuormitusta poliisille tai tuomioistuimille.

Keskusrikospoliisissa nähtiin yleisesti hyvänä se, että pakkokeinovalikoimaa on, mutta toisaalta säännösten tulisi olla tarkoituksenmukaisia. Sähköinen valvonta eli ns. pantarangaistus on monessa Euroopan maassa käytössä ja sen mitä rikoskomisario Rätty asiasta tiesi, on se todettu toimivaksi. Tällä perusteella rikoskomisario Rätty kannatti sen käyttöönottoa myös Suomessa.

Pakkokeinolain muutosvaiheessa pelättiin rikoskomisario Rädyn mukaan sitä, että vaikeuttamisvaaran lisääminen matkustuskiellon perusteisiin aiheuttaisi ongelmia vangitsemisvaatimusten läpimenoon juuri tuon perusteen osalta. Kyseinen pelko ei kuitenkaan ole toteutunut. Mikäli tutkinnanjohtaja on perustellut todellisen vaikeuttamisvaaran vangitsemiskäsittelyssä hyvin, se ei ole "kilpaillut" matkustuskieltovaihtoehdon kanssa.⁶⁸

6.4 Kylmäkosken vankila

Tämän opinnäytetyön taustamateriaaliksi toteutettiin 30.9.2016 asiantuntijahaastattelu myös Kylmäkosken vankilaan. Kylmäkosken vankilan virkamiesedustaja halusi pysyä kyseisessä asiantuntijahaastattelussa anonymina. Täsmennettäköön vielä, että tässä yhteydessä käytetyt lausunnot eivät ole millään tavalla tai missään yhteydessä Kylmäkosken vankilan virallisia kannanottoja.

Aiemman lakimuutoksen vuoksi poliisin tiloissa säilyttämisen aika on lyhentynyt (enintään 4 viikkoa) ja tutkintavangit joudutaan sijoittamaan esitutkinnan aiemmassa vaiheessa vankilaan. Suljetut vankilat ovat usein muutenkin yliasutettuja, joten tutkintavankeja ei

⁶⁸ Rätty 2016

ole välttämättä aina mahdollista asuttaa erillään muista. Yhteydenpitorajoitusten valvonta vaatii resursseja ja hankaloittaa vankilan toimintoja.

Kylmäkosken vankilan virkamiesedustajan näkemyksen mukaan tutkintavankien sijoittelussa ongelmia aiheuttaa eniten yhteydenpitorajoitusten vuoksi erillään pidettävät tutkintavangit. Yhä useammalle määrätään vangitsemisen yhteydessä yhteydenpitorajoituksia. Sellaiset isommat jutut, joissa on useita pääkäsittelyyn asti keskenään erillään pidettäviä tutkintavankeja, ovat määrällisesti lisääntyneet.⁶⁹

6.5 Eduskunnan oikeusasiamies

Eduskunnan oikeusasiamiehen virkamiesten, jotka halusivat pysyä 14.9.2016 toteutuksessa asiantuntijahaastattelussa anonymina, mielestä esittämäni kysymykset kuuluvat enemmän operatiivisille toimijoille eli niille, jotka matkustuskieltopäätöksiä tekevät. Ongelmalliseksi koettiin se, että matkustuskielloista ei juurikaan kannella oikeusasiamiehelle, sillä oikeusasiamies ei ole muutoksenhakukeino. Ne harvat kantelut, jotka oikeusasiamiehelle ovat saapuneet matkustuskieltoa jossakin määrin sivuten, ovat koskeneet hovioikeuksien tekemiä päätöksiä. Oikeusasiamiehellä ei ollut tietoa hovioikeuteen toimitettujen matkustuskieltoa koskevien kanteluiden määrästä. Eräs oikeusasiamiehelle saapunut kantelu koski tilannetta, jossa puntaroiitiin, voiko tuomioistuimien virkansa puolesta määrätä vangittavaksi esitettyä henkilöä matkustuskieltoon vangitsemisen sijasta ilman vangitsemisvaatimuksen esittäjän nimenomaista pyyntöä. Toinen kysymys kyseisessä kantelussa oli se, että voiko pidättämiseen oikeutettu virkamies enää sen jälkeen, kun vangitsemisvaatimus on hylätty, määrätä henkilön matkustuskieltoon.⁷⁰ Oikeusasiamies antoi tämän kantelun johdosta omasta aloitteestaan esityksensä matkustuskieltoa koskevan sääntelyn täsmentämiseksi (3512/4/11), joka esiteltiin aiemmin tässä opinnäytetyössä kappaleessa 5.5.

Ongelmia tai tietoja matkustuskielloista ei ole myöskään tullut ilmi poliisilaitos- eikä syyttäjälaitostarkastuksissa, joissa lähes kaikissa haastatellut asiantuntijat ovat olleet itse mukana. Erästä haastatelluista ihmetytti suuresti se, että pakkokeinolakiin sisällytettiin

⁶⁹ Kylmäkosken vankilan anonymina pysyvä haastateltu virkamies

⁷⁰ Eduskunnan oikeusasiamiehen anonymina pysyvät haastatellut virkamiehet

aiemman lakiuudistuksen yhteydessä mahdollisuus epäillyn määräämisestä matkustuskieltoon myös silloin, kun vaikeuttamisvaara on olemassa. Hänen mielestään olisi mielenkiintoista saada tietää, kuinka monta matkustuskieltoa juuri vaikeuttamisvaaran vuoksi on määrätty ja millaisissa tapauksissa sekä miten kyseiset matkustuskiellot ovat menestyneet. Haastatellut olivat sitä mieltä, että matkustuskielto saattaa olla kelpo väline varsinkin silloin, kun epäilty on ensikertalainen tai hänelle aiemmin määrätty matkustuskielto on onnistunut epäillyn osalta hyvin.⁷¹ Täsmennettäköön vielä, että tässä yhteydessä käytetyt lausunnot eivät ole millään tavalla tai missään yhteydessä oikeusasiamiehen virallisia kannanottoja.

⁷¹ Eduskunnan oikeusasiamiehen anonymoineita haastatellut virkamiehet

7 KOHTI EUROOPPALAISTA LAINSÄÄDÄNTÖÄ

Tässä kappaleessa tarkastellaan vangitsemisen vaihtoehtoisia tehostettuja muotoja ja niiden vaikutuksia muutamissa Euroopan valtioissa sekä tutustutaan Suomessa parhaillaan lausuntokierroksilla olevaan matkustuskieltoa koskevaan lainvalmisteluun.

7.1 Matkustuskiellon tehostetut muodot Euroopassa

Muulla Euroopassa vangitsemisen vaihtoehtona käytettävä tehostettu matkustuskielto eroaa Suomessa käytössä olevasta matkustuskiellosta siten, että siihen voidaan liittää velvollisuuksia ja määräyksiä sekä sitä voidaan valvoa sähköisesti. Sähköisesti valvotulla tehostetulla matkustuskiellolla voidaan entistä paremmin estää liikkumisrajoitusten rikominen. Sähköisesti valvottua matkustuskieltoa voidaan käyttää sellaisissa tilanteissa, joissa Suomessa käytettävä matkustuskielto on riittämätön pakkokeino ja epäilty vangitaan. Sähköisen valvonnan liittäminen matkustuskieltoihin olisi Suomessakin tarpeen, jotta se saisi lisää tehokkuutta ja toisaalta myös vähentäisi vapaudenmenetyksestä epäilylle koituvia haittoja.⁷²

Muulla Euroopassa sähköistä valvontaa käytetään yleisesti tutkintavankeuden vaihtoehtona. Valvottavan jatkuva sijainnin paikantaminen onnistuu sähköisen valvonnan toteuttamiseen käytetyn tekniikan avulla, jolla valvottavan pysyminen tietyllä alueella tai pysyttelemineen pois tietyltä alueelta varmistuu. Kansainvälisesti varsin yleinen sähköisen valvonnan muoto on kotiaarestin tyyppinen pakkokeino, jota käytettäessä valvotun tulee oleskella ainoastaan omassa kodissaan tietyinä vuorokauden aikana. Sähköiseen valvontaan käytetään radiotaajuustekniikkaan perustuvaa valvottavan nilkkaan tai ranteeseen kiinnitettävää pantaa, joka on yhteydessä valvottavan kotiin sijoitettuun seurantalaitteeseen. Laite reagoi, jos panta poistuu yksilöllisesti ohjelmoitujen poistumisrajojen ulkopuolelle. Radiotaajuustekniikkaa käytettäessä seurantalaitteesta on rakennettu yhteys järjestelmän keskusvalvomoon, mihin hyödynnetään valtakunnallista puhelin- tai matkapuhelinverkkoa. Myös satelliittipaikannusta (GPS) hyödynnetään paljon.⁷³

⁷² Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 60

⁷³ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 58

Toinen Euroopassa käytetty matkustuskiellon noudattamista tehostava keino on tutkinta-aresti. Tutkinta-arestissa epäillyn velvollisuutena on pysyä asunnossa tai esimerkiksi asuntolassa tai hoitolaitoksessa matkustuskieltopäätöksessä määrätty tuntimäärä. Tutkinta-aresti voidaan muuntaa tutkintavankeudeksi, jos valvottu rikkoo hänelle asetettuja ehtoja tai tutkintavankeuden tarkoitusta ei voida saavuttaa tutkinta-arestin avulla. Tutkinta-arestia valvotaan sähköisesti.⁷⁴ Mikäli tutkinta-aresti tulisi käyttöön Suomessa, vastaisi sen sähköisestä valvonnasta Rikosseuraamuslaitoksen keskusvalvomo, jolle tulisi antaa lisäresursseja. Keskimäärin kerran viikossa tapahtuvat tapaamiset järjestettäisiin siten, että valvottava kävisi yhdyskuntaseuraamustoimistossa tai tukipartio tekisi valvontakäynnin valvotun luona.⁷⁵

Tehostetulla matkustuskiellolla ja tutkinta-arestin käytöllä pystyttäisiin vähentämään tutkintavankien päivittäistä määrää noin 10–15 tutkintavangilla päivittäin. Lisäksi ne toisen Euroopan valtion kansalaiset, jotka olisi Suomessa määrätty tehostettuun matkustuskieltoon tai tutkinta-arestiin, voitaisiin eurooppalaisen valvontamääräyksen perusteella siirtää omaan kotimaahansa. Näin ollen tutkintavankien määrä saattaisi arvioiden mukaan vähentyä jopa 25–30 tutkintavangilla päivittäin.⁷⁶

Tehostetun matkustuskiellon ja tutkinta-arestin käytöllä voitaisiin vähentää myös tutkintavankeuden haittavaikutuksia, kuten esimerkiksi estää työ- tai opiskelupaikan menetys, asunnon menetys ja taloudellisen aseman heikentyminen. Epäillyn perhesuhteiden ylläpitäminen helpottuisi sekä puolustuksen järjestäminen olisi joustavampaa kuin vankilassa. Vangitsemisen vaihtoehdoilla voitaisiin vähentää rikollisten yhteyksien syntymistä ja rikoskierteen muodostumista erityisesti nuorten epäiltyjen parissa.⁷⁷

Joissakin Euroopan maissa vapaaksi päästämisen ehdoksi voidaan vaatia vakuus silloin, kun sen harkitaan riittävästi takaavan hänen palaamisensa pääkäsitteeseen ja turvaavan mahdollisesti tuomittavien seuraamusten suorittamisen. Suomessa oikeudenkäyntivakuusjärjestelmän käyttöön ottamiseen liittyy useita ongelmia. Suurin ongelma liittyy rikoksesta epäiltyjen taloudelliseen asemaan ja varakkuuteen. Vakuusjärjestelmän piiriin pääseminen suosisi taloudellisesti hyvin toimeentulevia ja varakkaita rikoksesta epäiltyjä.

⁷⁴ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 60

⁷⁵ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 66

⁷⁶ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 66

⁷⁷ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 70

Tämä ei toteuta yhdenvertaisen kohtelun velvoitetta. Ongelmaa voitaisiin kuitenkin vähentää, jos vakuuden suuruus suhteutettaisiin henkilön tuloihin kuten päiväsaikorangaisuksessa.⁷⁸

7.1.1 Ruotsi

Tutkintavankeuden vaihtoehtoja Ruotsissa ovat valvonta, matkustuskielto ja ilmoittautumisvelvollisuus. Valvontaa tulee soveltaa, jos epäillyn iän, terveyden tai muun vastaavan olosuhteen johdosta voidaan olettaa, että vangitseminen tulisi aiheuttamaan vakavaa haittaa hänelle. Valvonnalle vaaditaan epäillyn oma suostumus. Alle 18-vuotiaan vangitsemisesta on erityissäännöksiä. Valvonta tulee järjestää epäillyn kotona, muussa yksityisessä asunnossa tai sijoittamalla epäilty laitokseen. Valvonta voi edellyttää, että epäilty on tiettyyn aikaan saapuvilla asunnossaan tai työpaikallaan. Valvonnalle voidaan asettaa myös muita ehtoja.

Matkustuskielto ja ilmoittautumisvelvollisuus voidaan määrätä, jos henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, josta voidaan määrätä vankeusrangaistus ja karttamisvaara on olemassa. Matkustuskiellossa epäilty ei saa poistua määrätystä oleskelupaikasta ja ilmoittautumisvelvollisuudessa hän on velvollinen tiettyinä aikoina ilmoittautumaan nimetylle poliisiviranomaiselle. Matkustuskielto ja ilmoittautumisvelvollisuus voidaan määrätä yhtäaikaaisesti ja niihin voidaan yhdistää myös velvollisuus olla tiettyinä aikoina määrätystä paikasta sekä muita valvontaan liittyviä ehtoja. Matkustuskiellon ja ilmoittautumisvelvollisuuden määrää syyttäjä tai tuomioistuin. Matkustuskielto ja ilmoittautumisvelvollisuus on kumottava, jos syytetty ei ole nostettu määrätyn ajan sisällä eikä sen nostamiselle ole haettu lisäaikaa. Rajoitukset kumoaa tuomioistuin.⁷⁹

7.1.2 Norja

Rikoksesta epäilty voidaan vangitsemisen sijasta määrätä sijoitettavaksi kunnalliseen tai muuhun laitokseen. Tutkintavankeuden vaihtoehtona voidaan käyttää myös rahallisen vakuuden asettamista. Lisäksi Norjassa epäilty voidaan velvoittaa oleskelemaan määrätyllä

⁷⁸ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 61

⁷⁹ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 47-48

alueella tai ilmoittautumaan määrätysti poliisiviranomaiselle. Epäillyn passi tai ajokortti voidaan määrätä luovutettavaksi viranomaisille. Ilmoittautumisvelvollisuus ja matkustuskielto toimivat vangitsemisen vaihtoehtoina. Tuomioistuin voi lisäksi asettaa turvaamistoimenpiteenä vakuuden, joka voi olla takaus, talletus tai omaisuuden kiinnitys. Alle 18-vuotiasta ei tulisi vangita, ellei se ole ehdottoman välttämätöntä.⁸⁰

7.1.3 Tanska

Tanskassa tuomioistuin voi asettaa epäillyn vangitsemisen sijasta tämän suostumuksella valvontaan sekä epäillyn oleskelupaikkaa, työntekoa, vapaa-aikaa tai yhteydenpitoa tiettyjen henkilöiden kanssa voidaan rajoittaa. Epäilty voidaan sijoittaa laitokseen, psykiatriseen hoitoon tai vieroitushoitoon. Tuomioistuin voi määrätä epäillyn ilmoittautumaan poliisille määräajoin tai luovuttamaan passinsa viranomaisille. Lisäksi voidaan määrätä rahallisen vakuuden antaminen oikeudenkäynnin turvaamiseksi.⁸¹

7.1.4 Viro

Virossa vangitsemisen vaihtoehdot ovat kielto poistua asuinpaikasta, vapaus takuita vastaan sekä sähköinen valvonta. Jos epäilty rikkoo poistumiskieltoa, seurauksena voi olla sakko tai ankarampi turvaamistoimenpide. Poistumiskielto voi kestää esitutkinnan aikana enintään vuoden. Syyttäväviranomainen voi pidentää toimenpiteen kestoa tarpeen vaatiessa.

Vangitsemisen sijaan tuomioistuin voi vapauttaa epäillyn takuita vastaan tämän pyynnöstä. Takuut tarkoittavat epäillyn tai jonkun muun henkilön hänen puolestaan maksamaa rahasummaa, joka talletetaan tuomioistuimen tilille turvaamistoimenpiteenä. Takuusumma määräytyy mahdollisen rangaistuksen ankaruuden, teon aiheuttaman vahingon sekä epäillyn taloudellisen tilanteen perusteella. Takuusumman vähimmäismäärä on viittäkymmentä päivää vastaava palkka. Takuita vastaan vapautumisen oheen voidaan liittää myös edellä mainittu poistumiskielto. Takuusumma palautetaan, jos epäilty ei riko asetettuja

⁸⁰ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 45

⁸¹ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 49-50

ehtoja, rikosprosessi lopetetaan tai syytetty vapautetaan syytteestä. Takuumenettely ei ole mahdollista kaikkein vakavimpien rikosten, kuten murhan tai terrorismin, yhteydessä.⁸²

7.1.5 Belgia

Vangitsemisen vaihtoehtoja ovat Belgiassa sähköinen valvonta ja ehdollinen vapaaksi päästäminen. Tuomioistuin voi päättää vangitsemismääräyksen toimeenpanosta sähköisenä valvontana, jolloin epäillyn velvollisuus on pysyä määrättyssä osoitteessa. Valvontamääräykseen voidaan sisällyttää erilaisia rajoituksia. Valvottavalta voidaan kieltää tiettyjen henkilöiden vierailut ja kaikki puhelut, sähköinen viestintä tai kirjeenvaihto erikseen määrättyjen henkilöiden kanssa. Sähköisen valvonnan teknisestä järjestelystä vastaa sähköisen valvonnan keskus. Poliisi suorittaa asunnon tarkastukset ja yhteydenpidon epäiltyyn. Belgiassa on 28 oikeuskeskusta, joissa työskentelee oikeudellisia avustajia. Heidän tehtäviinsä kuuluu auttaa epäiltyjä noudattamaan vapauden ehtoja, mutta myös raportoida tuomioistuimelle, ovatko epäillyt noudattaneet niitä.

Ehdollinen vapaaksi päästäminen tarkoittaa epäillyn vapauttamista jo alkaneesta tutkintavankeudesta. Ehdollinen vapaaksi päästäminen voi kestää enintään kolme kuukautta. Tuomioistuin määrää vapaudelle asetettavat ehdot vapaasti. Ehtojen tulee liittyä jatkamisvaaran, vaikeuttamisvaaran ja todisteiden hävittämisvaaran ehkäisemiseen. Takuusumman maksaminen on ehdollisen vapaaksi päästämisen ehtona. Määrätty takuusumma tulee menetettäväksi valtiolle, mikäli epäilty ei saavu oikeuteen ilman perusteltua syytä tai pakenee rangaistuksen täytäntöönpanoa. Ulkomaalaisia, joilla ei ole asuntoa Belgiassa, ei voida vapauttaa ehdollisesti. Ehdollisen vapauttamisen lisääntynyt käyttö ei ole merkittävästi vähentänyt tutkintavankien määrää.⁸³

7.1.6 Saksa

Saksassa tutkintavankeuden vaihtoehtoja ovat säännöllinen ilmoittautuminen erikseen määrätylle viranomaiselle, velvollisuus oleskella tietyllä alueella tai paikassa, josta poistuminen on sallittu vain tuomarin tai syyttäjän luvalla, velvollisuus pysyä asunnossa, josta

⁸² Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 50-51

⁸³ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 41-42

poistuminen on sallittu vain nimetyn henkilön valvonnassa, takuiden asettaminen vapau-
den edellytykseksi ja yhteydenpitorajoitukset muihin asianosaisiin. Vangitsemisen vaih-
toehdoista sähköinen valvonta on Saksassa käytössä ainoastaan yhdessä osavaltiossa ja
sitä on arvosteltu epäilyllä olosuhteita enemmän rajoittavaksi kuin muita vaihtoehtoisia
keinoja. Lisäksi erityisiä, alle 17-vuotiaille tarkoitettuja vaihtoehtoja, ovat muun muassa
koulutusmääräys, määräys pysyä huoltajan valvonnassa, ilmoittautumisvelvollisuus tai
väliaikainen sijoittaminen lastenkotiin.⁸⁴

7.2 Suomessa meneillään oleva matkustuskieltoa koskeva lainvalmistelu

Oikeusministeriön verkkosivuilla julkaistiin 14.3.2014 tiedote⁸⁵ työryhmän asettami-
sesta. Työryhmän tehtävänä oli selvittää tutkintavankeuden erilaisia Euroopassa käytössä
olevia vaihtoehtoja sekä niiden järjestämistä. Tehtävänä oli myös arvioida vaihtoehtoisten
keinojen, kuten sähköisesti valvotun matkustuskiellon, vaikutuksia ja soveltuvuutta
Suomessa. Työryhmän pohdittavaksi tuli myös tutkintavankien säilyttämisvastuun siirtä-
minen poliisilta Rikosseuraamuslaitokselle. Euroopan neuvoston kidutuksen vastainen
komitea (CPT) oli vaatinut, että vankeja säilyttävän tahon tulisi olla eri kuin rikoksia tut-
kivan viranomaisen. Tällä taattaisiin se, ettei tutkintavankeuteen liittyisi painostusta. Suo-
men poliisivankilat ovat huonokuntoisia. Säilyttämisvastuun siirtäminen parantaisi tut-
kintavankien olosuhteita ja oikeusturvaa, kun heitä saatettaisiin säilyttää jatkossa tavalli-
sissa vankiloissa poliisivankiloiden sijaan. Tarkoituksena oli kartoittaa muun muassa
mahdollisen tehtävien siirron edellyttämät resurssit ja lisämäärärahatarpeet. Työryhmän
tehtävänä oli lisäksi selkeyttää vankikuljetuksiin liittyvää tehtävänjakoa poliisin ja Rikos-
seuraamuslaitoksen välillä sekä pohtia keinoja, joilla vankikuljetuksia voitaisiin vähen-
tää. Työryhmän ehdotuksen oli määrä valmistua 30.4.2015 mennessä.

Työryhmän ehdotus julkaistiin 15.2.2016 oikeusministeriön verkkosivuilla. Työryhmä
oli toteuttanut laajan kansainvälisen selvityksen tutkintavankeuden vaihtoehtoista Euroo-
pan maissa. Työryhmä oli selvittänyt myös, miten tutkintavankien sijoittelu oli hoidettu
poliisin säilytystiloissa muissa Pohjoismaissa. Työryhmä oli tullut siihen tulokseen, että
tuomioistuimella voisi jatkossa olla mahdollisuus määrätä rikoksesta epäilty vangitsemi-

⁸⁴ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016, 48

⁸⁵ Oikeusministeriön tiedote 2014

sen sijasta teknisin välinein valvottuun tehostettuun matkustuskieltoon, jos matkustuskielto nykyisellään olisi riittämätön pakkokeino ja muut pakkokeinolaissa säädetyt edellytykset täytyisivät. Tuomioistuin voisi vangitsemisen sijasta määrätä myös ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun henkilön teknisin välinein valvottuun tutkinta-arestiin, jos pakkokeinolain määrittelemät yleiset ja erityiset edellytykset täytyisivät ja rangaistus olisi vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta. Edellytyksenä tehostetulle matkustuskielolle ja tutkinta-arestille olisi muun muassa, että rikoksesta epäilty tai tuomittu sitoutuisi noudattamaan hänelle asetettuja määräyksiä ja että hänen henkilökohtaisten olosuhteidensa perusteella niiden noudattamista voitaisiin pitää todennäköisenä.

Työryhmän käsityksen mukaan tutkintavankien säilyttämisestä poliisivankiloissa tulisi luopua kokonaan mahdollisimman pian, mutta viimeistään vuoteen 2025 mennessä. Säilyttämisvastuun siirtäminen tulisi tapahtua asteittain, sillä tavallisissa vankiloissa ei ole tällä hetkellä tiloja kaikille tutkintavangeille. Tutkintavankeuslakia ehdotettiin muutettavaksi ensimmäisessä vaiheessa siten, että enimmäisaikaa, jona tutkintavankia saadaan säilyttää poliisivankilassa, lyhennettäisiin nykyisestä neljästä viikosta ja edellytyksiä poliisivankilaan sijoittamiselle tiukennettaisiin ylipäänsä. Jatkossa enimmäisaika tutkintavangin poliisivankilassa säilyttämiselle olisi seitsemän päivää, ellei pidemmälle siellä säilyttämiselle olisi erityisen painavaa, tutkintavangin turvallisuuteen tai erillään pitämiseen liittyvää syytä.

Yksi keino poliisivankiloissa säilytettävien tutkintavankien määrän vähentämiselle olisi työryhmän mukaan Rikosseuraamuslaitoksen hallinnoiman tutkintavankilaosaston perustaminen poliisivankilan tilojen yhteyteen. Tämä tulisi lisäämään tutkintavankien määrää vankiloissa 25–30 tutkintavangilla vuorokausittain eikä siitä syntyisi kuitenkaan taloudellista säästöä vaan osaston perustaminen aiheuttaisi lisäkustannuksia. Näillä perusteilla työryhmä ei esittänyt tällaisen osaston perustamista.⁸⁶

Oikeusministeriön verkkosivuilla on tuore 20.9.2016 päivitetty versio tutkintavankeuden vaihtoehtoista ja järjestämisvastuusta tehdystä selvityksestä. Työryhmän toimeksiannon taustalla oli tutkintavankien määrän nousu heille varattuihin säilytyspaikkoihin nähden. Kansalliset ja kansainväliset valvontaelimet ovat esittäneet useissa yhteyksissä arvostelua

⁸⁶ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016

tutkintavankien säilyttämisestä poliisivankiloissa. Tutkintavankien määrä on lisääntynyt viime vuosina merkittävästi ja sen ennustetaan lisääntyvän edelleen.

Tutkintavankeuden olosuhteiden parantamista selvittäneen oikeusministeriön työryhmän ehdotuksesta tehtiin tutkintavankeuden vaihtoehtoista, niiden vaikutuksista ja soveltuvuudesta Suomeen kattava selvitys. Tutkintavankeuden vaihtoehtoja selvitettiin myös esitutkinta- ja pakkokeinolakia uudistaneen toimikunnan ehdotuksesta. Euroopan neuvoston kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun vastainen komitea (CPT) ja eduskunnan oikeusasiamies ovat arvostelleet tutkintavankien säilyttämisolosuhteita. Laillisuusvalvontaviranomaisten näkemysten mukaan poliisin ei tulisi säilyttää tutkintavankeja, koska vankeja säilyttävän viranomaisen tulisi olla eri, kuin rikoksia tutkivan viranomaisen.

Työryhmä näkee mahdollisina vangitsemisen vaihtoehtoina sähköisen valvonnan lisäämisen ja vakuuden edellyttämisen. Uusien vaihtoehtojen myötä tutkintavankien määrää sekä vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja saataisiin vähennettyä. Tästä seuraavat taloudelliset vaikutukset voitaisiin toteuttaa valtionalouden kehyspäätöksissä ja valtion talousarvioiden mukaisten määrärahojen puitteissa.

Vangin kuljetuksia koskevalle selvityksen tekemiselle on saatu lisääntymistä, ja se on määräajan jatkamista koskevassa päätöksessä eriytetty omaksi hankkeekseen. Työryhmän lausuntoyhteenveto valmistui elokuussa 2016. Hallituksen esitys tullaan antamaan eduskunnalle syksyllä 2016. Työryhmä on 15.1.2016 luovuttamassaan mietinnössään vielä tämentänyt, että tutkinta-arestiin liitettäisiin velvollisuus pysyä asunnossa tai muussa asumiseen soveltuvassa tilassa, tehostetussa matkustuskiellossa tällainen velvoite olisi harkinnanvarainen.⁸⁷

Oikeusministeriön kriminaalipoliittinen osasto pyysi 19.2.2016 päivätyllä pyynnöllä lausuntoa työryhmän mietinnöstä yhteensä 40 taholta.⁸⁸ Esimerkiksi Kriminaalihuollon tukisäätiö (KRITS) piti lausuntopyyntöön (OM 1/61/2014) vastatessaan esitystä tutkintavankeuden vaihtoehtoista lähtökohtaisesti hyvänä. Esityksessä mainittuihin Rikosseuraamuslaitoksen lisäresurssien tarpeisiin KRITS ehdotti vankikuljetusten siirtämisen yksityisesti toteutettaviksi.⁸⁹

⁸⁸ Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän (81/2010) selvitys 2016

⁸⁹ Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 2016

Toimittaja Asta Tenhunen haastatteli Savon Sanomien 27.1.2016 ilmestyneessä artikkelissaan oikeusministeriön hallitusneuvos Ulla Mohellia. Mohell kertoi haastattelussa, että Euroopassa on ollut jo jonkin aikaa käytössä erilaisia vaihtoehtoja vangitsemisen ja matkustuskiellon ”välimuotona”. Näitä keinoja ovat esimerkiksi sähköinen valvonta, kotiaresti sähköisesti valvottuna tai ilman valvontaa, ehdollinen vapauttaminen, velvollisuus lääketieteelliseen hoitoon, takuun tai vakuuden asettaminen, liikkumisrajoitukset sekä yhteydenpitorajoitukset. Tehostettu matkustuskielto ja kotiaresti vähentävät Euroopassa varsinaisen tuomion istumista siten, että kaksi matkustuskielto- tai arestipäivää vastaavat yhtä vankilapäivää.⁹⁰

⁹⁰ Tenhunen 2016

8 POHDINTA

Esitutkinnassa on kyse syyteharkinnan ja rikosoikeudenkäynnin valmistelusta. Vapau-
teen kohdistuvilla pakkokeinojen käyttämisellä pyritään turvaamaan rikoksen pääkäsitte-
lyn onnistuminen. Matkustuskielto on vangitsemista lievempi rikosprosessuaalinen va-
pau-teen kohdistuva pakkokeino. Rikoksesta todennäköisin syin epäilty saadaan määrätä
vangitsemisen sijasta matkustuskieltoon pakkokeinolaissa määritellyin edellytyksin. Esi-
tutkinnan aikana matkustuskiellon määräämisestä päättää joko pidättämiseen oikeutettu
virkamies ja tuomioistuim. Matkustuskiellon sisältöä voidaan muuttuneiden olosuhteiden
vuoksi perustellusta syystä muuttaa ja se on kumottava heti, ellei sille ole enää edellytyk-
siä.

Tätä opinnäytetyötä varten toteutettujen asiantuntijahaastattelujen perusteella nykyiset
matkustuskieltoa koskevat säädökset koetaan yleisesti hankaliksi ja tarkoituksenvastai-
siksi. Asiantuntijalausunnot tukivat kirjoittajan omia ennakkokäsityksiä monilta osin ja
ne olivat toisiinsa nähden linjassa. Vuonna 2014 pakkokeinolakiin sisällytettiin vaikeut-
tamisvaara erityisenä edellytyksenä matkustuskiellolle, mikä on muodostunut suurim-
maksi ongelmaksi matkustuskieltojen määräämiselle. Matkustuskielto on nykyisellään
tehoton ja eikä sitä mielletä uskottavaksi. Lakimuutoksen jälkeen matkustuskieltoa on
tullut kuitenkin suosia lievimmän haitan -periaatteen mukaisesti ja tuomioistuimen on
pitänyt omasta aloitteestaan harkita matkustuskieltoon määräämisen mahdollisuus jokai-
sen vangitsemiskäsittelyn yhteydessä. Näiden ongelmien ratkaisemiseksi matkustuskiel-
lolle tarvitaan tehokkaampia vaihtoehtoja. Muualla Euroopassa tehostettu matkustus-
kielto ja tutkinta-aresti sähköisesti valvottuina ovat osoittautuneet toimiviksi ja niiden
avulla kustannustehokkuuskin on lisääntynyt. Suomessa on parhaillaan lausuntokierrok-
silla lakialoite, joka voimaantullessaan mahdollistaisi kyseisten vaihtoehtojen käyttöön-
ottamisen.

Jotta tässä opinnäytetyössä voidaan perustellusti ottaa kantaa siihen, että matkustuskiel-
lolle tulisi mahdollistaa uusia edellä esiteltyjä vaihtoehtoja, on analysoitava myös taustaa
ja syitä tälle. Asiaa on tarkasteltava niin kustannustehokkuus-näkökulmasta kuin arvioi-
malla edellisen esitutkinta- ja pakkokeinolakimuutoksen matkustuskiellon määräämiselle
muodostuneita ongelmia.

Poliisivankiloiden ja niiden asiakaspaikkojen määrästä on julkaistu vain vähän tilastotietoa. Oikeusasiamiehen kanslian mukaan Suomessa oli 62 poliisivankilaa vuonna 2013. Määrään lukeutuvat myös nekin poliisivankilat, jotka toimivat yleensä varatiloina. Väliaikaiseen säilytykseen tarkoitettua poliisivankilan säilytystilaa kutsutaan sumpuksi. Sumpussa pidetään esitutkinnassa läsnäolovelvollista epäiltyä silloin kun se on välttämätöntä poistumisen estämiseksi.⁹¹ Sellejä poliisivankiloissa oli noin 1240. Näistä noin 460 oli tarkoitettu päihtyneille ja 780 kiinniotetuille, pidätetyille ja tutkintavangeille.⁹²

Rikosseuraamuslaitoksen vuoden 2015 tilastojen mukaan tuomittujen vankien eli vankusvankien määrä on laskenut Suomessa viime vuosina, mutta tutkintavankien määrä noussut vuodesta 2014 lähtien⁹³. Tutkintavankeja oli 1.5.2013 kaikissa Suomen vankiloissa yhteensä 554. Heistä 151 oli tutkintavankina henkirikoksesta epäiltynä ja 128 huumausainerikoksesta epäiltynä.⁹⁴ Kylmäkosken vankilasta 30.9.2016 saadun tuoreimman tiedon mukaan tutkintavankeja oli 1.9.2016 koko maassa 546, joista Kylmäkosken vankilaan oli sijoitettuna 37. Kaikkia vankeja oli yhteensä koko maassa 3110, joista 124 oli sijoitettu Kylmäkoskelle.⁹⁵

Tutkintavankien keskimääräinen päivittäinen määrä oli noin 300 vuonna 2013. Suhteutettuna sellien määrään keskimääräinen käyttöaste oli noin 40 %. Vaikka tiloihin ei olisi sijoitettuna ketään, niistä maksetaan kuitenkin Senaatti-kiinteistölle vuokraa jokaisesta hetkestä. Poliisivankiloiden kapasiteetista oli siis runsaasti reservitilassa. Lisäksi poliisivankiloiden kunto oli välittömiä korjaustoimenpiteitä vaativaa. Käyttöasteen ja kustannusten lisäksi suuri ongelma poliisivankiloissa oli myös henkilöstön määrä. Vajaalla henkilöstöllä työskentely vaarantaa turvallisuutta ja säilytettävien terveyttä. Edellä mainituista epäkohdista on myös kanneltu oikeusasiamiehelle.⁹⁶

Edellä esitetyn perusteella, kun tässä opinnäytetyössä tarkasteltiin koko Suomen poliisivankiloiden tilaa ja täyttöastetta, voitiin tutkimustulosten perusteella todeta, että lähtökohtaisesti tilaa vankien säilyttämiselle on. Paikkakuntakohtaisia eroja on kuitenkin run-

⁹¹ Hinkkanen & Mäkipää 2013, 324-325

⁹² Hinkkanen & Mäkipää 2013, 326

⁹³ Tenhunen 2015

⁹⁴ Rikosseuraamuslaitos 2013

⁹⁵ Kylmäkosken vankilan anonyyminä pysyvä virkamies

⁹⁶ Hinkkanen & Mäkipää 2013, 326-327

saasti – toisilla paikkakunnilla poliisivankilat ammittavat tyhjiyttään, toisilla paikkakunnilla tilasta on huutava pula. Tutkimustuloksien perusteella suurimpana ongelmana on vankeinhoidon resurssien auttamaton riittämättömyys. Kiinteitä ja juoksevia kuluja muodostuu jatkuvasti enemmän, ja valtiontalouden säästötoimenpiteet karsivat varoja ankarasti myös tältä sektorilta. Laki vaatii tiettyä säänneltyä vankeinhoidon tasoa, johon vastaaminen saattaa muodostua käytännössä hankalaksi. Lisäksi perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen on erityishuomion alaista.

Toimittaja Meeri Ylä-Tuuhonen kirjoitti Helsingin Sanomien 1.1.2014 julkaistussa artikkelissaan poliisin aikovan luopua yhdeksästä poliisivankilasta eri puolilla Suomea. Seppo Kolehmainen Poliisihallituksesta kertoi kyseisessä artikkelissa Suomen maksaneen 72 miljoonaa euroa poliisivankiloiden vuokria vuosittain. Poliisivankiloiden määrän väheneminen tarkoitti käytännössä sitä, että päihytyneiden ja rikosperusteisesti kiinniotettujen henkilöiden keskimääräiset kuljetusmatkat pitenevät. Vaikka tämä kuljetuksiin kuluva aika oli pois poliisin hälytysvalmiudesta, ei sitä kuitenkaan nähty ongelmana verrattuna tiloista luopumisen tuottamaan hyötyyn. Nämä toimenpiteet liittyivät osaltaan poliisin rakenneuudistukseen, jonka tavoitteena oli 70 miljoonan euron säästö vuoteen 2016 mennessä. Yhdeksän poliisivankilan lakkauttamisen arvioitiin tuovan 130 000 euron vuotuiset vuokrasäästöt. Lisäksi säästöä budjetoitiin syntyvän 20 000 euroa vuodessa siivous- ja sähkökuluista. Vuoden 2014 alusta lähtien Suomessa oli enää 11 poliisiasemaa aiemman 24:n sijasta. Poliisivankiloita oli 56.⁹⁷

Helsingin Sanomien 1.2.2015 ilmestyneessä artikkelissa toimittaja Toni Lehtinen analysoi kriittisesti edellä mainittujen säästötoimenpiteiden kannattavuutta. Hän otti lähemmän tarkastelun alle tilanteen Uudessakaupungissa, jossa poliisivankila lakkautettiin syksyllä 2014. Tämän jälkeen päihytyneet ja rikoksesta epäillyt oli kuljetettu Rauman poliisivankilaan, jonne matkaa kertyy yli 50 kilometriä. Ylikonstaapeli Timo Rimpi arvioi artikkelissa kuljetusten lisääntymisen kasvattaneen kiireellisten tehtävien vasteaikoja, jolloin virka-apua oli pitänyt hälyttää naapurikunnista. Tämä luonnollisesti lisäsi myös avun saamiseen kuluvaa aikaa kiireettömissä tehtävissä.

Tilanne on valitettavan samankaltainen suuressa osassa maata. Poliisilla ei ole kuitenkaan tilastotietoa kuljetuksiin kuluvaan työajasta. Samaisessa artikkelissa Lehtinen kirjoitti,

⁹⁷ Ylä-Tuuhonen 2014

että Suomen poliisijärjestöjen liiton puheenjohtaja Yrjö Suhosen mukaan putkakuljetuksia kirjataan jopa liikenteenvalvonnaksi, jolloin liikenteenvalvontatilastot kaunistuvat. Suhosen mukaan poliisien määrä oli laskenut 400 hengellä vuosien 2010 ja 2015 välillä. Tällä ajanjaksolla liikenteenvalvontaan käytetty poliisien työaika ei ollut kuitenkaan vähentynyt. Poliisihallitus kiisti kyseiset Suhosen väitteet. Poliisihallituksen silloisen Poliisijohtaja Seppo Kolehmaisena näkemyksen mukaan poliisin operatiivinen toiminta ei ollut kärsinyt lisääntyneiden putkakuljetusten vuoksi. Suhonen puolestaan tyrmäsi väitteen operatiivisen toiminnan turvaamisesta ja lisäsi, että mikäli poliisien määrä vähenee samalla kun putkakuljetukset lisääntyvät, tulisi yhteiskunnan olla valmis sietämään heikenevää turvallisuutta.⁹⁸

Arvioida sopii, ovatko säästötoimenpiteet kohdistuneet oikealla tavalla poliisitahoon. Kiistatonta on, että valtion varat ovat tiukoilla ja säästää pitää. On erittäin huolestuttavaa seurata, miten rajusti säästösuunnitelmia toteutetaan. Tämän opinnäytetyön kirjoittaja esitti de lege ferenda -kannanottonaan, että pakkokeinolainsäädännön koventamisella olisi mahdollista tehostaa poliisin toimintoja ja täten saada säästöjä syntymään. Tarvitaan kustannustehokkaampia keinoja kohtaamaan alati lisääntyvä rikollisuus. Yhteiskunta ei voi tinkiä kansalaistensa yleisestä turvallisuudesta. Vangitsemisen vaihtoehtoiksi esitettävän ajaksi tulisi ottaa käyttöön ainakin tehostettu matkustuskielto ja tutkinta-aresti, jotka ovat osoittaneet toimivuutensa muualla Euroopassa. Niiden valvonta tulisi pystyä suorittamaan sähköisesti. Tällöin poliisin resursseja vapautuisi ja poliisivankiloita pystyttäisiin sulkemaan enemmän tutkintavankien määrän vähentyessä. Säästöä syntyisi. Matkustuskieltojen määrääminen lisääntyisi, koska ne koettaisiin mielekkäiksi, uskottaviksi ja ylipäänsä kannattaviksi vaihtoehtoiksi vangitsemiselle.

Matkustuskiellon rikkomisesta tulisi ehdottomasti seurata raskaammat sanktiot, jotta pelotevaikutus toimisi tehokkaasti. Kuten tässä opinnäytetyössä jo aiemmin todettiin, tämä koettiin ongelmallisena niin tuomioistuini- kuin poliisitaholla asiantuntijahaastattelujen yhteydessä. Epäillylle annetaan matkustuskiellolla mahdollisuus vastata syytteeseen vapaalta jalalta. Tätä tulisi kunnioittaa. Jos epäilty pettää hänelle osoitetun luottamuksen ja rikkoo matkustuskiellolle asetettuja ehtoja, tulisi rikosseuraamuksen automaattisesti muodostua alkuperäistä sanktiota kovemmaksi. Tämän opinnäytetyön kirjoittajan näkemyksen mukaan on absurdia, ettei näin jo ole.

⁹⁸ Lehtinen 2015

Tämän opinnäytetyön tekeminen oli erittäin opettavainen prosessi niin teorian sisäistämisen kuin opinnäytesuunnitelmassa pysymisen ja aiheen rajaamisen kannalta. Asiasisällön laajuuden vuoksi työn jäsentelyssä ja loogisessa etenemisprosessissa oli hankaluuksia. Asioiden sisäistäminen vaati kirjoittajan omakohtaisesta pakkokeinosihteerin työkokemuksesta huolimatta syvällistä asiaan perehtymistä, tiedonhankintaa ja sekä erilaisten käsitteiden ymmärtämistä. Suurimmat haasteet kohdattiin kuitenkin perhe-elämän, työelämän ja opiskelun ajallisessa yhteensovittamisessa.

Matkustuskieltoon liittyy paljon yksityiskohtaista sääntelyä, mutta tähän oikeusdogmaattiseen opinnäytetyöhön onnistuttiin lukijan kannalta katsottuna saamaan piristävää käytännönläheisyyttä monipuolisilla asiantuntijalausunnoilla. Kirjoittajan laajasta asiantuntijaverkostosta oli korvaamaton apu. Työ pysyi kaikesta huolimatta tiiviinä, selkeänä ja helppolukuisena.

Jatkotutkimusaiheeksi tälle opinnäytetyölle ehdotetaan lainvalmisteluvaiheessa olevan matkustuskieltoa koskevan pakkokeinolakiuudistuksen onnistumisen analysointia ja lakiin mahdollisesti sisällytettävien matkustuskiellon tehostamistoimenpiteiden arviointia. Jatkotutkimusehdotus koskee myös tämän työn ulkopuolelle rajattujen pakkokeinojen tehokkuuden sekä niiden tulevaisuuden näkymien selvittämistä.

Johtopäätöksensä, viitaten tutkimuksissa esiin nousseisiin tutkimustuloksiin, tämän opinnäytetyön kirjoittaja toteaa, ettei edellisessä esitutkinta- ja pakkokeinolakiuudistuksessa onnistuttu, päinvastoin. Lakimuutos ei ole tuonut sellaisia vaikutuksia matkustuskieltojen määrään, joita toivottiin – matkustuskieltojen määrä ei ole merkittävästi lisääntynyt. Ongelmallisimmaksi lakimuutoksen tuoneessa sääntelyssä näytti tätä opinnäytetyötä varten suoritettujen tutkimusten perusteella muodostuneen vaikeuttamisvaaran salminen matkustuskiellon erityiseksi edellytykseksi. Tästä näytti seuranneen se, että matkustuskielto on kadottanut auttamattomasti uskottavuutensa. Matkustuskiellon osalta aiempi pakkokeinolaki osoittautui käytännön kannalta olleen onnistuneempi, vaikka sekin ei ollut kaikilta osin onnistunut. Tämän opinnäytetyön kirjoittaja katsoo, että tällaisinaan nykyiset säädökset eivät palvele ketään vaan matkustuskielto kaatuu omaan mahdolluuteensa.

Lopuksi kuriositeettina mainittakoon, että vankiloissa on ilmennyt käytännön ongelmia vankilalle toimitettavan käräjäoikeuden allekirjoittaman vankipassin suhteen. Vankipassin tiedot ovat kovin niukat – esimerkiksi tutkinnanjohtajan nimeä ja yhteystietoja joudutaan vankiloissa metsästämään, koska vankipassin tiedot yhteydenpitorajoitusten osalta eivät ole käytännön työn kannalta riittävät. Joskus vangitsemispäätöksen tehnyt käräjätuomari on saattanut kirjata vankipassiin passituslaitokseksi ”jonkun muun tarkoituksen mukaisen laitoksen”, kuin sen mitä laki edellyttää. Tämä on vaikeuttanut tutkintavankien sijoittelua, ellei asialle ole mainittu perustetta.

Vankilan näkökulmasta myös syytteen nostamisen määräaika on sellainen tieto, jota aika ajoin kaipaillaan vankipassista. Se mielellään kirjattaisiin vankilan järjestelmiin heti. Usein vangit, varsinkin ulkomaalaiset, luulevat että syytteen nostamisen määräpäivä on asian käsittelypäivä ja hätääntyvät, kun mitään ei tapahdu eikä heitä viedä istuntoon. Tämä aiheuttaa toisinaan hämmennystä vankiosastolla ja selvittelytyötä henkilökunnalta.⁹⁹

Edellä mainittujen käytänteiden täsmentäminen nähtiin tässä opinnäytetyössä esiin nouseeksi kehittämiseksi käräjätuomareiden käytännön työhön. Tässä tapauksessa mikään ei estäisi esimerkiksi sisällyttämästä vankipassiin vaikkapa juuri tutkinnanjohtajan nimeä tai syytteen nostamisen määräpäivää, mikä kuitenkin helpottaisi suunnattomasti vankiloiden käytännön työtä. Viranomaisten välinen vuoropuhelu nähtiin käytänteiden kannalta tärkeäksi. Vaikka edellä esitetty sivusikin tämän opinnäytetyön pääaihetta, haluttiin nämä esiin nousseet tutkimustulokset kuitenkin sisällyttää työhön, jotta asiat saatettaisiin kehittämismielessä tämän opinnäytetyön hankkeistajan, Pirkanmaan käräjäoikeuden, tietoon.

⁹⁹ Kylmäkosken vankilan anonyymi haastateltu virkamies

LÄHTEET

Eerola, R. Käräjätuomari. Pirkanmaan käräjäoikeus. 2016. Asiantuntijahaastattelu 16.9.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Eduskunnan oikeusasiamiehen anonymina pysyvät haastatellut virkamiehet. Eduskunnan oikeusasiamiehen kanslia. 2016. Asiantuntijahaastattelu 16.9.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

EV 374/2010 vp. Eduskunnan vastaus 374/2010 vp. hallituksen esitykseen esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Fredman, M., Helminen, K., Kanerva, J., Tolvanen, M. & Viitanen, M. 2014. Esitutkinta ja pakkokeinot. 5. Uudistettu painos. Helsinki: Talentum.

HaVL 50/2010 vp. Hallintovaliokunnan lausunto 50/2010 vp. Hallituksen esitys esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Hartoneva, A., Mohell, U., Pajuoja, J. & Vartia, M. 2015. Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Tallinna: Printon.

Havansi, E. 2007. Oikeudenkäynti ja pakkotäytäntö, prosessioikeuden oikeusdogmaattiset perusteet. Helsinki: Yliopistopaino.

HE 14/1985 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle esitutkintaa ja pakkokeinoja rikosasioissa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 52/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Hinkkanen, V. & Mäkipää, L. 2013. Suomalainen kriminaalipolitiikka, näkökulmia teoriaan ja käytäntöön. Tapio Lappi-Seppälän juhla-kirja. Helsinki: Unigrafia.

Kokkomäki, T. 2016. Käräjätuomari. Pirkanmaan käräjäoikeus. 2016. Asiantuntijahaastattelu 4.10.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Kriminaalihuollon tukisäätiön lausunto 2016. Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. Vastaus lausuntopyyntöön OM 1/61/2014. Luettu 28.9.2016.

<http://www.krits.fi/document.php/1/265/.../39901d297bb905a83dc08459df3f27ae>

Kylmäkosken vankilan anonymina pysyvä haastateltu virkamies. Kylmäkosken vankila. 2016. Asiantuntijahaastattelu 30.9.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Lanteri, T-M. 2014. Matkustuskiellon käyttäminen Oulussa ja lakiuudistuksen vaikutukset sen käyttämiseen. Oulun ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö.

LaVM 31/2002 vp. Lakivaliokunnan mietintö 31/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi esitutkintalain ja pakkokeinolain sekä eräiden näihin liittyvien lakien muuttamisesta.

LaVM 44/2010 vp. Lakivaliokunnan mietintö 44/2010 vp. Hallituksen esitys esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

Lehtinen, T. 2015. Poliisipartio viettää yönsä juoppokuskina – putkasta herännyt krapulainenkin viettäviä kotiin. Helsingin Sanomat 1.2.2015. Luettu 27.9.2016.
<http://www.hs.fi/kotimaa/a1422680140643?jako=b5430c40d1c6511c2c4b35136d248d1f>

Luoto, J. Rikoskomisario. Sisä-Suomen poliisilaitos. 2016. Asiantuntijahaastattelu 6.9.2016 ja 26.9.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Oikeusministeriön tiedote 2014. Tutkintavankeuden vaihtoehtoja ja järjestämistä selvitetään. Oikeusministeriön verkkosivut. Luettu 28.9.2016.
<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2014/03/tutkintavankeudenvaihtoehtojajarjestamistaselvitetaan.html>

Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän ehdotus 2016. Tutkintavankeuden vaihtoehdot ja järjestäminen. Oikeusministeriön verkkosivut. Luettu 30.9.2016.
http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1455190709219/Files/OMML_5_2016_Tutkintavankeus_124_s.pdf

Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän (81/2010) selvitys 2016. Tutkintavankeuden vaihtoehtojen ja säilyttämisvastuun selvittäminen. Luettu 28.9.2016.
<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/lakihankkeet/seuraamusjarjestelma/tutkintavankeudenvaihtoehdotjarjestaminen.html>

Oikeusministeriön tutkintavankeustyöryhmän välimietintö 2003. Tutkintavankeus ja matkustuskielto 2003:14. Helsinki: Oikeusministeriö. http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/200314tutkintavankeustyoryhmanvalimietinto/Files/OMLS_2003_14.pdf

Oikeusministeriön työryhmämietintö 2007. Sähköinen valvonta 2007:17. Oikeusministeriön verkkosivut. Luettu 28.9.2016. http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/200717sahkoinenvalvonta/Files/OMTR_2007_17_Sahkoinen_valvonta_114s.pdf

Rikosseuraamuslaitos 2013. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2013. Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2013. Oikeusministeriön hallinnon alan intranet. Luettu 26.7.2016.

Räty, J. Rikoskomisario. Keskusrikospoliisi. 2016. Asiantuntijahaastattelu 4.10.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

SAKARI – tuomioistuimien rikosasioiden diaari- ja asianhallintajärjestelmä.

Seppänen, M. 2016. Axl Smith sai tahtonsa läpi: Matkustuskielto kumottiin ja takavarikko purettiin. Iltasanomat 4.5.2016. Luettu 19.9.2016. http://www.iltasanomat.fi/viihde/art2000001172124.html?utm_source=s%3%A4hk%3%B6posti&utm_campaign=s%3%A4hk%3%B6posti-share&utm_medium=social&utm_content=android.iltasanomat.fi

Sulkonen, M. Käräjätuomari. Pirkanmaan käräjäoikeus. 2016. Asiantuntijahaastattelu 16.9.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Tenhunen, A. 2015. Tutkintavankeja yhä enemmän ja yhä pidempään. Savon Sanomat 24.4.2015. Luettu 18.5.2016. <http://www.savonsanomat.fi/kotimaa/Tutkintavankeja-yh%C3%A4-enemm%C3%A4n-ja-yh%C3%A4-pidemp%C3%A4n/525623>

Tenhunen, A. 2016. Tutkintavankeuden ja matkustuskiellon väliin uusia keinoja. Savon Sanomat 27.1.2016. Luettu 18.5.2016. <http://www.savonsanomat.fi/kotimaa/Tutkintavankeuden-ja-matkustuskiellon-v%C3%A4liin-uusia-keinoja/723449>

Valkiala, K. Käräjätuomari. Pirkanmaan käräjäoikeus. 2016. Asiantuntijahaastattelu 3.10.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Uusipaikka, A. Rikoskomisario. Sisä-Suomen poliisilaitos. 2016. Asiantuntijahaastattelu 9.9.2016. Haastattelija Muhonen, M. Tampere.

Ylä-Tuuhonen, M. 2014. Yhdeksän putkan ovet lopullisesti säppiin. Helsingin Sanomat 1.1.2014. Luettu 27.9.2016.

<http://www.hs.fi/kotimaa/a1388545134659?jako=06b5af1b3735e7e974e55a599ad54012>

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

EOAE 3512/4/11 (31.12.2012)

KKO:2003:128

KKO:2014:29